

Juni

Schlieffen's operatieplan van 1905.

DOOR

J. J. G. Baron VAN VOORST TOT VOORST,
Kapitein van den Generalen Staf.

I.

In een beschouwing in het Januari-nummer van dit tijdschrift, gewijd aan de jongste publicaties betreffende de rol, welke aan Nederland zou zijn toegedacht in het groote operatieplan van den voormaligen Chef van den Pruisischen generalen staf, Graaf von Schlieffen, heb ik aangedrongen op het openbaar maken van dit plan met alle daarbij behorende kaarten en stukken door het Duitsche rijksarchief.

Er was namelijk — en dit blijft toch wel de hoofdzaak — een flagrante tegenstelling tusschen hetgeen daarover Schlieffen's opvolger, de thans overleden generaal von Moltke, in den vorm van een memorie in November 1914 en nogmaals in den zomer van 1915 aantekende en hetgeen de hoofdarchiefraad W. Foerster in den laatsten tijd mededeelde, terwijl nochtans in het Duitsche ambtelijke stafwerk ter zake niets te vinden was.

Intusschen is in den stand van zaken weinig verandering gekomen. De heer Foerster bespreekt in een artikel verschenen in het April-nummer van den Militairen Spectator, de door mij genoemde bezwaren, nadeelen en onwaarschijnlijkheden — het rijksarchief blijft zwijgen en het eenige wat ik voorloopig heb kunnen verkrijgen is de toestemming tot het openbaar maken van een briefwisseling, welke ik met dit lichaam voerde.

Hoewel de heer Foerster uitsluitend mijn beschouwingen in het Januari-nummer op het oog had, ontving ik het niet te voren ter inzage, zoodat ik het niet terstond heb kunnen beantwoorden. Deze beantwoording gelieve de lezer aan te treffen in bijlage A, waarin ik mij veroorloofd heb stuk voor stuk de opmerkingen van den heer Foerster na te gaan en te toetsen aan de te mijner beschikking staande gegevens.

Dat mijn antwoord niet onmiddellijk op het stuk van den heer Foerster is gevolgd, is wellicht ook maar beter. Het gaat ten slotte niet om een gedachtenwisseling tusschen den heer F. en mij. Zooals ik dadelijk en met nadruk in mijn samenvatting in het Januari-nummer van dit tijdschrift heb betoogd, moet het woord worden gelaten aan het gezaghebbend lichaam, dat ambtshalve belast is met de geschiedschrijving van den grooten oorlog aan Duitsche zijde en dat de bewuste dokumenten onder zijn berusting heeft.

Ik heb dan ook, onder toezending van een afdruk van mijn artikel, de aandacht van het rijksarchief op deze aangelegenheid gevestigd en

er op gewezen hoe wenschelijk het was, dat het zijn gereserveerde houding prijs gaf en het plan van Schlieffen cum annexis publiceerde (bijlage B).

Het antwoord (bijlage C) behelsde, dat het rijksarchief niet het voornemen heeft tot openbaar maken over te gaan om bepaalde, niet nader aan te geven redenen „bij welke de vraag van een mogelijken „marsch door Nederland in geenerlei opzicht een rol speelt”.

Het rijksarchief wilde daarmede blijkbaar doen uitkomen, dat ten aanzien van hetgeen over den marsch door ons grondgebied was aangegeven feitelijk niets zou zijn geheim te houden. Er mocht dus op goeden grond vertrouwd worden, dat althans tegen het publiceeren van *deze gedeelten* geen bezwaar bestond. Ik vestigde hierop de aandacht en verzocht voor het geval het rijksarchief bij de aanvankelijk ingenomen houding wenschte te blijven, zelf te Potsdam inzage te mogen nemen van de betrokken gedeelten van het operatieplan en deze dan te publiceeren (bijlage D).

De president van het rijksarchief meende evenwel ook aan dit verzoek om „principieele overwegingen” geen gevolg te kunnen geven, maar in hetzelfde schrijven (bijlage E) deelde hij mede, dat de hoofdarchiefraad Foerster in het tijdschrift „die Kriegsschuldfrage” reeds had gepubliceerd wat Schlieffen in zijn memorie over de mogelijkheid van een marsch door ons grondgebied heeft geschreven. Ook de heer Foerster zegt, in den Militairen Spectator van April j.l., dat hij heeft moge publiceeren wat Schlieffen over het betreden van Nederlandsch grondgebied „op schrift heeft gezet”.

Ik moet hier dus vaststellen, dat wat den heer Foerster is toegestaan, mij wordt geweigerd.

II

Wat nu heeft de heer Foerster gepubliceerd van hetgeen Schlieffen op schrift heeft gezet over het betreden van Nederlandsch grondgebied?

Ik heb gemeend dit woordelijk als bijlage F hieraan te moeten toevoegen,

— eensdeels omdat de president van het rijksarchief in zijn schrijven van 21 Februari 1925 naar dit opstel uit „die Kriegsschuldfrage” verwijst en daarbij nog aantekent: „Meer staat hierover in de memorie niet”, bedoeld opstel dus als „stuk van overtuiging” beschouwt;

— anderdeels, omdat ik daaraan eenige beschouwingen vastknoop en den lezer in staat wil stellen deze aan het bewuste artikel te toetsen.

In de eerste plaats moet ik er met ernst de aandacht opvestigen, dat van een publicatie van hetgeen Schlieffen op schrift heeft gezet al heel weinig blijkt.

De eenige zinnen, welke woordelijk uit de memorie van December 1905 zijn aangehaald, luiden:

„De schending van de neutraliteit van Luxemburg zal, afgezien „van protesten, geen gevolgen van beteekenis hebben. De Nederlanden

„zien niet minder dan Deutschland in het met Frankrijk verbonden „Engeland eenen vijand. Een overeenkomst met hen „wird sich „„erzielen lassen””. België zal zich vermoedelijk verzetten”.

Verder vormt het medegedeelde slechts een door den bewerker gegeven samenvatting van denkbeelden van Schlieffen, voorkomende in verschillende operatieplannen en ontwerpen voor den opmarsch (zie hieronder), vermengd met toelichtingen, beschouwingen en conclusies van den bewerker zelf, waarbij ook telkens denkbeelden van Moltke worden aangehaald, besproken en toegelicht.

De woordelijke wedergaaf, de tekst van Schlieffen's eigenhandig geschreven of door hem gedicteerde stukken ontbreekt; er is niet alles gepubliceerd wat hij op schrift heeft gezet en waar het in de eerste plaats om gaat. En juist op een dergelijke wijze van behandeling heb ik in het Januari-nummer van den Militairen Spectator de aandacht gevestigd en daartegen mijn bezwaren geuit.

Ik zal het artikelgedeelte uit „die Kriegsschuldfrage” dan ook verder als „overzicht” aanhalen.

Een tweede niet onbelangrijke quaestie is, dat in het „overzicht” gesproken wordt over de door Schlieffen „tegen het einde van zijn „ambtstijd” samengestelde opmarsch- en operatie-ontwerpen (meervoud), terwijl het mij slechts te doen is om den inhoud van het *laatste* operatieplan van Schlieffen, opgemaakt onder den titel „Krieg gegen „Frankreich”.

Aangezien Schlieffen van 1891 tot 1906 chef van den generalen staf was, is, „tegen het einde van zijn ambtstijd” een nogal rekbaar begrip.

Verder lezen wij, dat Schlieffen in zijn operatieplannen (wederom meervoud) de „mogelijkheid” van het betreden van Nederlandsch grondgebied slechts in het oog had gevat in de veronderstelling, dat het aan de Deutsche diplomatie zou gelukken, Nederland bij het begin van den oorlog tot een vriendschappelijke overeenkomst met Deutschland te bewegen. Inderdaad schijnt een dergelijke „mogelijkheid” bij operatieplannen vóór dat van 1905 te zijn ingetreden.

Tot dusverre was uit het werk van generaal von Kuhl betreffende den Deutschen generalen staf ¹⁾ bekend, dat Schlieffen in zijn operatieplannen „na eenigen tijd” besloot tot den marsch met den rechtervleugel door België, teneinde het Fransche front te kunnen omvatten. Het concentratiegebied der Deutsche legers strekte zich daartoe nog in het begin van deze eeuw noordelijk uit tot St. Vith (ongeveer 60 K.M. Z. van Aken), de omvatting was nog met den aanval in front verbonden. „In de volgende jaren”, zoo schrijft von Kuhl, „voerde graaf Schlieffen het denkbeeld van de omvatting geleidelijk

¹⁾ H. von Kuhl, General der Infanterie a. D. „Der deutsche Generalstab in „Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges”.

„scherper door” en, zoo voegt Montgelas er aan toe¹⁾, „rukte de „rechtervleugel steeds verder noordwaarts”.

Betreffende de verschillende fasen in de ontwikkeling van deze „tegen het einde van zijn ambtstijd” samengestelde operatieplannen vernamen wij evenwel tot nog toe niets. Slechts het laatste, het groote plan van December 1905, werd in groote trekken door verschillende schrijvers ontvouwd.

In de dezer dagen verschenen studie van den generaal von Staabs²⁾ wordt evenwel weer een tip van den sluier opgelicht. Generaal von Staabs ontving, als hoofd van de spoorwegafdeeling van den grooten generalen staf, inzage van de „aanwijzingen voor den opmarsch”; hij vermeldt dat nog in April 1903 de rechtervleugel van het concentratiegebied niet noordelijker lag dan drie jaren te voren (d.i. dus tot St. Vith). Bij een bespreking nu, op dat tijdstip met graaf Schlieffen gevoerd, gaf hij het denkbeeld aan de hand om, ter verdere versterking van den rechtervleugel, troepen meer noordelijk per spoor aan te voeren en het gebied der uitlaadstations uit te breiden tot Keulen=Aken=Neusz (ter hoogte van Roermond), om vandaar met voetmarschen in zuidelijke richting te verzamelen. Wellicht is hierbij tevens de „mogelijkheid” van den marsch door Nederland in het oog gevat.

Zooals von Staabs verder zegt, werd na 1903 *intusschen de versterking van den rechtervleugel steeds grooter*. De climax ligt dus in de plannen van 1903, 1904, en 1905 en, naar wij reeds wisten, moest volgens het groote plan van 1905 het noordelijkste leger met den rechtervleugel bij Crefeld (ter hoogte van Venlo) worden verzameld en strekte zich het concentratiegebied achterwaarts uit tot op den rechter Rijnsoever.

Mag ik hieraan nog toevoegen de mededeeling van generaal von Staabs, dat de werkzaamheden ten behoeve van het strategische spoorwegnet zich in dien tijd hoofdzakelijk bepaalden tot het district Keulen en dat dit district, blijkens de overzichtskaart van het Reichs-Eisenbahnamt, ook het geheele gebied omvatte tusschen onze oostelijke grens en den Rijn?

Mag ik er bovendien op wijzen, dat in het „overzicht” wordt medegedeeld — een mededeeling, welke in het sterk besnoeide artikel van Foerster in de Deutsche Allgemeine Zeitung van 30 November 1924, No. 565 niet voorkomt — dat Schlieffen „voor de voortzetting der „operatiën door België groote beteekenis hechtte aan het spoedig bezit „van Nederlandsche spoorwegen als zekere achterwaartsche verbindingswegen”. En mag ik er aan herinneren dat ten onzent reeds herhaaldelijk op deze beteekenis der Nederlandsche spoorwegen de aandacht is gevestigd.

1) Generaal Graf Montgelas in „Zur Vorgeschichte des Weltkrieges”. Heft 2.

2) H. von Staabs, General der Infanterie a. D. „Aufmarsch nach zwei „Fronten auf Grund der operationpläne van 1871—1914”.

III.

Overgaande tot een bespreking van de gegevens, welke het „overzicht” nopens Schlieffen's voornemen biedt, is natuurlijk het woordelijk weergegeven, hierboven aangehaalde gedeelte in de eerste plaats van belang. De steller van het „overzicht” zegt, dat daarmede „ganz klar” is aangetoond, dat Schlieffen geen neutraliteitsbreuk wenschte. Wat staat er evenwel? Niets meer dan dat Schlieffen bij wijze van axioma mededeelt: „een overeenkomst met Nederland „„wird sich erzielen lassen” ”. Ik geef de laatste woorden onvertaald, vertaling zou niet op juiste wijze het imperatief mandaat kunnen weergeven, dat aan de Deutsche diplomatie was toegedacht. Schlieffen was er blijkbaar ten volle van overtuigd, dat de schikking getroffen zou worden. Doch hetgeen wij na de voorafgaande toelichting „ganz klar” hopen te vernemen, namelijk wat hij dacht te doen, wanneer de onderhandelingen niet slaagden, is in deze uitspraak niet te vinden.

De „schikking”, — elders wordt in het „overzicht” zelfs gesproken van een „bondgenootschap” —, moest worden getroffen bij het uitbreken der vijandelijkheden. De daartoe leidende diplomatieke besprekingen zouden evenwel niet gevoerd worden in vreedestijd. Het blijkt duidelijk uit het „overzicht”, dat de „onderhandelingen” eerst bij het uitbreken van den oorlog zouden worden gevoerd.

Hoeveel tijd zou alsdan evenwel voor het voeren van onderhandelingen beschikbaar zijn?

Ik laat het aan den lezer over om de waarde te bepalen en het karakter vast te stellen van dergelijke op het laatste oogenblik en onder den bedreigenden opmarsch van een geweldige legermacht gevoerde diplomatieke onderhandelingen op korten termijn.

Ik voeg er aan toe dat zooals gebleken is uit een mededeeling van den militairen medewerker van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, Nederlandsche autoriteiten inzage hebben gehad van authentieke stukken, opgemaakt door de spoorwegafdeeling van den Pruisischen grooten generalen staf, waaruit o.m. bleek, dat de voorbereiding voor bepaalde oorlogshandelingen zoo ver ging dat, daarbij vooruitgeschoven brigades op vredessterkte reeds *bij het aanbreken van den eersten mobilisatiedag* op bepaalde punten onze grens zouden overschrijden.

Maar, zoo licht de steller van het „overzicht” toe, voor het geval, dat de Deutsche diplomatie niet tot een schikking mocht kunnen komen, was ook graaf Schlieffen „gewillt” — let wel „gezind” — de Nederlandsche neutraliteit te ontzien en met den rechtervleugel een manoeuvre om Limburg uit te voeren. Laat hij dit afhangen van wat hij van het Nederlandsche leger verwacht? Hoe het zij, ook hier ontbreekt de tekst der memorie en kunnen wij allerminst de reikwijdte peilen van deze op het laatste oogenblik, bij het mislukken der onderhandelingen intredende „gezindheid” van den Chef van den staf van

het gemobiliseerde Deutsche leger, te meer omdat kort te voren in het „overzicht” weer sprake is van de laatste ontwerpen (meervoud) van de aanwijzingen voor den opmarsch van het Deutsche Westerheir.

In het overzicht is verder nog een kanttekening woordelijk weergegeven, doch zij is niet van Schlieffen maar door diens opvolger von Moltke gesteld naast den hiervoren woordelijk aangehaalden tekst van Schlieffen. Zij luidt:

„Wanneer onze diplomatie dat klaarspeelt is een groot voordeel „bereikt. Holland als bondgenoot zou van onschatbare beteekenis zijn”.

Daaruit wil de steller afleiden, dat von Moltke toenmaals in Schlieffen's denkbeeld geenszins overweldiging van een neutralen buurman, doch het zich ten nutte maken van een bondgenoot zag. Een dergelijke conclusie kan ik niet uit dit kantschrift afleiden. Er staat daarin niet anders dan, dat bij gelukte onderhandelingen heel wat zou zijn bereikt; dit omvat geenszins een beoordeeling van hetgeen bij mislukte onderhandeling zou geschieden.

Ik wil deze gelegenheid niet voorbij laten gaan zonder de aandacht te vragen van degenen onder ons, die losjes heenloopen over de motieven van militairen aard door von Moltke in zijn „Erinnerungen” voor het ontzien van ons grondgebied aangevoerd, doch slechts groote waarde toekennen aan diens overwegingen op economisch gebied. Ons land zou namelijk als „ademhalingsorgaan voor het Deutsche bedrijfsleven” van belang zijn. Uit bovenaangehaalde kanttekening blijkt nu echter, dat Von Moltke ons als *bondgenoot* van onschatbare betekenis achtte. In dat geval ware het evenwel uit met het ademhalingsorgaan en zouden wij in de blokkade van het Deutsche bedrijfsleven hebben moeten deelen!

Aan het slot komt in het „overzicht” de mededeeling voor dat von Moltke van 1909 af — dat is juist het tijdstip, waarop hij de plannen van een marsch over Roermond definitief heeft laten vallen — een overvallende van de vesting Luik noodig achtte. Schlieffen kon deze vesting noordelijk omtrekken en meer methodisch, namelijk door een artilleristisch aanval tegen den fortengordel optreden; ik verwijs daarvoor nog naar de bespreking in bijlage A (ad 2.)

In het „overzicht” nu wordt, ter verklaring van Moltke's inzicht, opgemerkt, dat deze verandering noodig zou zijn geweest om den Belgen, wier leger in de laatste jaren voor den oorlog in samenhang en in gereedheid voor de mobilisatie er op vooruit was gegaan, geen tijd te geven tot het inrichten van de vesting. De luitenant-generaal Tappen, die bij het begin van den oorlog chef van de afdeeling operatiën van den generalen staf van het Deutsche leger was, deelt ons evenwel in „Bis zur Marne 1914”, overeenkomstig de door Foerster gewraakte mededeelingen uit Moltke's „Erinnerungen” mede:

„**Aangezien** de kolonel-generaal von Moltke onder alle omstan-

„digheden elke aanraking van Nederlandsch grondgebied ook van „de punt om Maastricht heen, wilde vermeden zien, **zoo was** voor de „voorwaartsche beweging noordelijk van de Maas het innemen van „de als pantserving versterkte stad Luik een vereischte. Voor deze „oorlogshandeling, in den vorm van een overvalling, moesten uit- „voerige voorbereidingen worden getroffen”.

Wij stellen hieruit vast,

— ten eerste, dat de reden van de sinds 1909 voorbereide *overvalling* van Luik gelegen was in het van dien datum af ontzien van ons grondgebied;

— ten tweede, dat het getuigenis van den generaal Tappen bevestigt een van de twee gedeelten uit Moltke's memoires, waarop de heer Foerster het stempel van onbetrouwbaarheid heeft gedrukt.

IV.

Ik heb aan de hand van het „overzicht” mijn bezwaren tegen de wijze waarop mededeelingen zijn gedaan uit of over het veldtochtsplan van Schlieffen met betrekking tot de overschrijding van Nederlandsch grondgebied en alles wat daarmee samenhangt, opnieuw ontwikkeld. Ook bij de bespreking in bijlage A heb ik op verschillende tegenstrijdigheden ter zake tusschen Duitsche geschiedschrijvers gewezen.

Terwijl het groote stafwerk over de kern van de quaestie zwijgt, wil het rijksarchief ook verder geen aandacht aan deze aangelegenheid besteden.

Samenvattend spreek ik daarom als mijne overtuiging uit, dat hetgeen aan Schlieffen's operatieplan van 1905 vastzit met betrekking tot Nederlandsch grondgebied, na de dupliek van den heer Foerster en de herhaalde weigering van het rijksarchief om tot publicatie over te gaan, nog minder duidelijk is dan te voren.

Ik blijf bij mijne meening, dat wij slechts de oorspronkelijke stukken kunnen aanvaarden. Op deze wijze heeft de Fransche generale staf de geschiedschrijving van den grooten oorlog opgevat; naast een relaas der gebeurtenissen zijn de stukken, welke daarvoor de bouwstoffen hebben geleverd in een afzonderlijk deel in extenso uitgegeven; daaronder ook operatieplannen.

De heer Foerster heeft aan het slot zijner opmerkingen medege- deeld, dat hij tegen iedere poging om de historische waarheid niet te doen gelden beslist zal protesteeren.

Welnu, juist gezien van dit standpunt komt het mij voor, dat het rijksarchief niet langer mag wachten met het openbaar maken van de stukken betreffende het Duitsche operatieplan van December 1905.

BIJLAGE A.

**Beantwoording van de opmerkingen van den heer W. Foerster,
in den Militairen Spectator van April 1925.**

Ad 1. Zie mijn vorenstaand artikel en de overgelegde correspondentie, gevoerd met het Duitsche rijksarchief.

Ad 2. Ik heb niet verondersteld, dat drie legers uit het rayon van Crefeld zouden oprukken; deze voorstelling van den heer F. is een miskenning mijner beschouwing. Ik schreef, dat de rechtervleugel bij Crefeld verzameld werd en vestigde er de aandacht op dat de manoeuvre van Schlieffen ongehoorde moeilijkheden met zich zou brengen, met het oog op de grootere troepenmassa (zie ad 3 en ad 4) en omdat Luik niet door overrompeling maar door een artilleristischen aanval tot overgave moest worden gedwongen.

Wij vernemen thans, dat deze manoeuvre trapsgewijze en in echelons zou zijn uitgevoerd. Was alles, wat over de concentratie en de aanvankelijke bewegingen uit het plan van Schlieffen bekend was, reeds uiterst vaag, door deze algemeene toelichting van den heer F. wordt de quaestie al weinig minder duidelijk, terwijl nochtans een en ander in het betrokken ontwerp of in de bijbehorende aanwijzingen voor den opmarsch vermoedelijk tot in bijzonderheden zal zijn aangegeven.

Ik vestig er bovendien de aandacht op, dat in het Duitsche ambtelijke stafwerk (deel I) gezegd wordt, dat, volgens de memorie van December 1905, *uit de lijn Crefeld—Metz met een linksche zwenking* naar de lijn Duinkerken—Verdun zou worden opgerukt; er is daar geen sprake van een trapsgewijs en in echelon wringen door het gebied bij en Z. van Luik. Volgens ditzelfde stafwerk moest daarentegen de groote linksche zwenking in 1914, volgens het gewijzigde plan van Moltke, eerst beginnen nadat de twee vleugellegers ter hoogte van Luik gereed stonden, d.i. dus na de manoeuvre van het 1. Leger om Limburg.

De heer F. deelt thans ook mede, dat Schlieffen geloofde Luik „heel gauw in verkort proces ten val te kunnen brengen”. Vielen hem daarmede ook de spoorbruggen, welke voor het slagen van het operatieplan noodig waren en waarvoor Moltke later de overrompeling organiseerde, ongerept in handen? Had Schlieffen, die zoo veel waarde hechtte aan het „bezit” van de Nederlandsche spoorwegen door Limburg (Zie het artikel van den heer F. in „Die Kriegsschuldfrage”, Januari 1925, en bijlage F.), dan niet de Belgische spoorwegen noodig, wanneer de Nederlandsche niet in zijn „bezit” kwamen?

Terwijl hier gezegd wordt, dat Luik door den artilleristischen aanval „heel gauw ten val gebracht zou kunnen worden”, zou volgens bijlage F. (verder aangehaald als „overzicht”) *juist door den marsch over Nederlandsch grondgebied, waardoor Luik omtrokken kon worden*, deze vesting „vermoedelijk snel ten val worden gebracht en daarmede

„de weg naar België voor de verder zuidelijk marcheerende strijd-„krachten geopend zijn”. De conclusie kan slechts zijn, dat Schlieffen van meening was, dat ook door den verkorten artilleristischen aanval Luik niet zoo snel ten val zou kunnen worden gebracht als door een omtrekking over Limburg. Omgekeerd achtte Moltke, blijkens de mededeelingen van generaal Tappen in „Bis zur Marne 1914”, juist een onmiddellijke overvalling van Luik noodig, omdat hij het Nederlandsche grondgebied wenschte te vermijden.

Ik doe nog opmerken, dat het „overzicht” zelf spreekt van een „planmässig” d.i. dus stelselmatig of zelfs *methodisch* optreden tegen Luik *na voltooiden opmarsch* in den vorm van een verkorten artilleristischen aanval. Derhalve waren na den voltooiden opmarsch bij Schlieffen de noordelijke wegen naar België niet voor de legerbeweging beschikbaar en moest nog de methodische verkorte aanval volgen. Zoolang moest dus de voorwaartsche beweging ook van het voorste echelon wachten, althans indien niet door ons land gemarcheerd werd. Nochtans schrijven von Kuhl en Rochs en Foerster en het stafwerk, dat het er voor Schlieffen op aan kwam zoo snel mogelijk de lijn Antwerpen=Namen te bereiken. In de „Kritik des Weltkrieges” door een Generalstäbler (Hauptmann Ritter) wordt zelfs gezegd, dat Schlieffen zich bliksemsnel op den tegenstander zou werpen of, zooals van Fransche zijde werd opgemerkt: „Ils feront sur nous le bond du „panthère”.

Ad 3. Ten aanzien van de vraag nopens een sterkte van den Duitschen rechtervleugel van 24 of van 30 divisiën, vestig ik de aandacht op de mededeeling van den heer F., dat een sterkte van 30 divisiën voor den rechtervleugel in het plan-Schlieffen als „toekomstprogramma” moest worden opgevat. Dit ontnemt dus niets aan de waarde van mijn opmerking, dat thans gebleken is, dat het bewuste operatieplan gebaseerd was op een sterkte van de noordelijke legergroep van 30 divisiën. Of deze sterkte in 1906 of eerst later zou worden bereikt doet niet ter zake; voor 30 divisiën moest (te zijner tijd) de noodige ontwikkelingsruimte aanwezig zijn en deze ruimte dus in het operatieplan van meet af zijn voorzien.

Ad 4. Ook handhaaf ik ten volle hetgeen ik ten aanzien van de 10 landweerbrigades heb vermeld; het optreden dezer brigades is aangegeven op blz. 58 en 59 van het Duitsche stafwerk.

In mijn opgave, dat 24 divisiën in 1914 noordelijk van de Maas opereerden, was het III Reservekorps inbegrepen. Het indeelingsoverzicht, bijlage 1 van het stafwerk, geeft voor het 1. en 2. Leger te zamen 24 divisiën aan. Hoe de heer F. met inbegrip van het III Reservekorps tot 26 divisiën komt is mij niet duidelijk. De 24 divisiën behoorden tot het Garde, II., III., IV., VII., IX., X., Gardereserve, III R., IV R., VII R. en X R. korps; deze zijn ook aangegeven op de schets op blz. 347 van het stafwerk, welke den toestand in den

morgen van 21 Augustus 1914 aangeeft; er komt daar geen legerkorps en geen divisie méér N. van de Maas voor.

Ik schreef, dat 6 aanvullingskorpsen achter den rechtervleugel zouden volgen. De heer F. zegt evenwel dat het niet bekend is wáár Schlieffen de 8 aanvullingskorpsen wilde doen oprukken; in geen geval zouden zij van het begin af achter den rechtervleugel „massiert” noordelijk van de Maas volgen. Nu, over „massiert” volgen, heb ik geenszins gesproken. Ik verwijs echter voor de 6 aanvullingskorpsen naar het werkje van Dr. H. Rochs „Schlieffen”, waarin op de overzichtsschets van Schlieffen’s plan deze 6 korpsen *noordelijk van de Belgische Maas zijn ingeteekend*, terwijl in den tekst is aangegeven, dat „minstens 6 Ersatzkorps hinter den rechten Flügel geführt werden „sollen”.

De Ober Generalarzt Rochs, die een bijzondere vriend van Schlieffen was, heeft rijkelijk over gegevens beschikt, welke hem door Schlieffen’s familie waren verstrekt. De schets in zijn werk is in verschillende opzichten uitgebreider dan die in Foerster’s boek: „Graf Schlieffen „und der Weltkrieg”.

Ad 5. De gegeven toelichting is mij niet duidelijk. Men zou zooals het er staat uit moeten afleiden, dat het „dekken van de rechterflank „niet noodig was voor het opmarcheeren, maar *reeds* voor het voor- „waarts rukken”. Ik meen dat „voorwaarts rukken” *volgt* op „opmar- „cheeren”.

Ad 6. Uit de mededeeling van den heer F. stel ik vast, dat Schlieffen, die in de eerste plaats de landing der Engelschen te Antwerpen verwachtte, een „landing” alleen mogelijk na doortocht langs de Schelde, zich over deze door hem voorziene schending van ons grondgebied en over den invloed daarvan op zijn veldtochtsplan „in de aan den heer „F. bekende schriftelijke mededeelingen” niet heeft uitgelaten. Des- ondanks verwachtte hij een schikking met de Nederlanden en schreef hij „Ein Abkommen mit ihnen wird sich erzielen lassen”.

Wat de mededeelingen over de politieke leiding, welke van niets wist, in dit verband te maken hebben is niet duidelijk.

Ad 7. De heer F. erkent dat het juist is, dat de versterking van den Duitschen linkervleugel samenviel met het opgeven van de plannen, welke de mogelijkheid van het betreden van Nederlandsch grondgebied beoogden. Ik heb gemeend, dat hiertusschen eenig oor- zakelijk verband moest bestaan, de heer F. zegt, dat dit „nauwelijks is „aan te nemen”. Ik laat dit voorloopig nog in het midden; het was mij er om te doen af te leiden tot welk tijdstip in de Deutsche operatie- plannen met het betreden van Nederlandsch grondgebied rekening werd gehouden. Door de bevestiging van den heer F. blijkt dit inder- daad April 1909 te zijn geweest.

De heer F. wijst op de mogelijkheid van een versterking van den bij Moltke verzwakten rechtervleugel door vervoer van strijd-

krachten per spoor uit Elzasz-Lotharingen. In Schlieffen's plan was de versterking van den *niet* verzwakten rechtervleugel evenwel op soortgelijke wijze voorzien door 2 legerkorpsen van het Lotharingsche leger (stafwerk, deel I, blz. 56, 57 en 60). Ik vestig er bovendien de aandacht op, dat bij Moltke de uitwerking van dit troepentransport slechts tot het jaar 1910 plaats vond, doch daarna niet meer (zie von Kuhl „Der deutsche Generalstab’’).

Ad 8. Het is een weinig verkwikkelijke en aantrekkelijke taak — vooral nu de generaal von Moltke overleden is en zich niet kan verdedigen — om er de aandacht op te moeten vestigen, dat bij den gedrukten gemoedstoestand, de ineengestorte geestesgesteldheid en het vertroebeld geheugen als aan dezen generaal aan het einde van 1914 en nog in den zomer van 1915 worden toegeschreven, hij in hetzelfde tijdvak, van 30 December 1914 af, de belangrijke betrekking van chef van den plaatsvervangenden generalen staf te Berlijn bekleedde. Tezelfder tijd — Januari 1915 — stelde niemand minder dan von Hindenburg den Keizer voor om den van zijn ziekte herstelde Moltke weer als chef van den generalen staf van het veldleger in plaats van von Falkenhayn te benoemen (zie de brieven van Moltke aan den Keizer en aan Hindenburg van 17 en 23 Januari 1915, opgenomen in Moltke's *Erinnerungen, Briefe und Dokumente*).

Ik blijf er mij werkelijk over verwonderen, dat het ambtelijk werk van het rijksarchief uit de nog wel door een ambtenaar van het rijksarchief gewraakte en tot onzekere historische bron gestempelde memories van Moltke zich aanhalingen ten nutte heeft gemaakt; zij het dan tot staving van hetgeen uit anderen hoofde waarschijnlijk is. Temeer wekt dit verwondering nu de heer F. in het April-nummer van den *Militairen Spectator* schrijft: „indien het rijksarchief destijds „met het voornemen dezer publicatie van Moltke's weduwe in kennis „gesteld ware, het, zooals zijn plicht was, niet gearzeld zou hebben om „zoo mogelijk de uitgave te beletten’’.

Ten slotte wil ik er nog op wijzen, dat de heer F. ten aanzien van het gebruik door Moltke van de ambtelijke stukken thans schrijft: „het is immers mogelijk, dat ze (de ambtelijke stukken) voor „hem (Moltke) toegankelijk waren, ik weet het niet’’, terwijl in „die „Kriegsschuldfrage’’ was uitgemaakt, dat Moltke zijn aantekeningen „ohne jede Aktenunterlage aus dem Gedächtnis’’ heeft geschreven.

BIJLAGE B.

's-Gravenhage, 26 Januar 1925.

An den Präsidenten des Reicharchivs.

Euer Hochwohlgeboren,

Ich beehre mich, beiliegend eine kleine von mir verfasste Studie, welche im Januarhefte der niederländischen Zeitschrift „De Militaire

Spectator" erschienen ist, an die Leitung des Reichsarchivs zu übersenden.

Meiner unmassgeblichen Meinung nach wäre es zur endgültigen Klarstellung des Sachverhaltes von ausserordentlichem Werte, wenn das Reichsarchiv selbst zu der Frage eines Durchmarsches des rechten Flügels des deutschen Heeres durch die niederländische Provinz Limburg Stellung nehmen wollte — wie ein solcher im dem Operationsplane des Grafen Schlieffen von Dezember 1905 vorgesehen ist.

Es könnte dies — meiner Ansicht nach — nur geschehen, indem der Operationsplan des Grafen Schlieffen vom Dezember 1905 „Krieg gegen Frankreich“, samt dem Nachtrage bezüglich Englands, und mit allen dazu gehörigen Akten, Operationskarten und geplanten Truppenbewegungen zur Veröffentlichung gelangt.

Ich gestatte mir noch zu bemerken, dass der erweiterte Aufsatz des Oberstleutnants a. D. W. Foerster im Januarheft der „Kriegsschuldfrage" keine neuen Gesichtspunkte liefert, ebenso wie er auch nicht die in meiner Studie niedergelegten Äusserungen und Bemerkungen nachträglich zu beeinflussen im stande gewesen ist.

In der vollen Überzeugung, dass dem Rufe Deutschlands in den Niederlanden am besten durch eine vollständige Veröffentlichung des mehrfach erwähnten Kriegsplanes gedient wäre, zeichne ich mit der Versicherung meiner vorzüglichsten Hochachtung

J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST,
*Hauptmann im Generalstab des Niederländischen
Heeres.*

BIJLAGE C.

Der Präsident
des Reichsarchivs.

Potsdam, den 5. Februar 1925.

—
Nr. 1413 B.
—

*Herrn Hauptmann van Voorst tot Voorst
Hochwohlgeboren.*

Euer Hochwohlgeboren,

Beehre ich mich in Erwiderung auf Ihr Schreiben vom 26. Januar meinen ergebensten Dank für die freundliche Uebersendung Ihres Aufsatzes aus der Zeitschrift „De Militaire Spectator" zu sagen. Eine Veröffentlichung der Denkschrift des Grafen Schlieffen ist aus bestimmten, hier nicht näher zu erörternden Gründen, bei denen die Frage eines eventuellen Durchmarsches durch Holland in keiner Weise irgend eine Rolle spielt, nicht beabsichtigt.

Mit der Versicherung der vorzüglichsten Hochachtung

*Der Präsident des Reichsarchivs,
VON MERTZ.*

BIJLAGE D.

's-Gravenhage, am 10ten Februar 1925.

*An den Präsidenten des Reichsarchivs**Euer Hochwohlgeboren,*

In dem ich mir erlaube, für Ihr sehr geehrtes Schreiben vom 5ten Februar 1925, Nr. 1413 B. meinen ergebensten Dank auszusprechen, beehre ich mich, meiner unmassgeblichen Meinung dahin Ausdruck zu geben, dass die Absicht des Reichsarchivs, die Denkschrift des Grafen Schlieffen nicht der Oeffentlichkeit zu übergeben, zu bedauern ist.

Auch ersehe ich aus Ihrer Zuschrift, dass das Reichsarchiv selber zu der Frage „eines Durchmarsches des rechten Flügels des deutschen Heeres durch die niederländische Provinz Limburg, wie ein solcher in dem Operationsplane des Grafer Schlieffen vom Dezember 1905 vorgesehen ist“, keine Stellung nimmt.

Da die Gründe, welche zu der erwähnten Absicht — der Nicht-veröffentlichung — geführt haben, nach Ihrer Mitteilung mit der letztgenannten Frage — dem Durchmarsche durch niederländisches Gebiet — in keinem näheren Zusammenhange stehen, gestatte ich mir zu bemerken, dass gegen die Stellungnahme des Reichsarchivs in dieser Angelegenheit scheinbar keine bestimmten Gründe bestehen.

Sollte sich das Reichsarchiv trotzdem von einer Stellungnahme auch weiter enthalten, dann würde ich groszen Wert darauf legen, wenn ich von Seiten Eurer Hochwohlgeboren die Erlaubnis erhielte, persönlich im Reichsarchive zu Potsdam in jene Abschnitte der mehrerwähnten Denkschrift, welche die Niederlande betrifft, Einsicht nehmen zu können, und diese dann zu veröffentlichen. Da es sich nur um jene Teile der Denkschrift handelt deren Veröffentlichung nicht unmöglich sein dürfte, erlaube ich mir die Freiheit zu diesem meinem Ansuchen.

Mit dem Ausdruck vorzüglichster Hochachtung zeichne ich,

J. J. G. VAN VOORST TOT VOORST,
*Hauptmann im Generalstab des niederländischen
Heeres.*

BIJLAGE E.

Der Präsident
des Reichsarchivs.

Potsdam, den 21 Februar 1925.

Nr. 2311 B.

*Herrn Hauptmann Baron van Voorst tot Voorst
Hochwohlgeboren.*

Euer Hochwohlgeboren,

Teile ich auf Ihr Schreiben vom 10 Februar sehr ergebenst mit, dass ich bedaure, Ihrem Antrage aus grundsätzlichen Erwägungen nicht entsprechen zu können. Was Graf Schlieffen in seiner Denkschrift

über die Möglichkeit eines Durchmarsches deutscher Truppen durch holländisches Gebiet geschrieben hat, ist durch Oberarchivrat Foerster in dem Ihnen bekannten Artikel in der Zeitschrift „Die Kriegsschuldfrage“ bereits veröffentlicht. Mehr steht darüber in der Denkschrift nicht. Im übrigen hat mir Oberarchivrat Foerster mitgeteilt, dass er zu den Ausführungen Ihres Aufsatzes im Aprilheft des Militaire Spectator Stellung nehmen wird.

Mit dem Ausdruck vorzüglichster Hochachtung,

Euer Hochwohlgeboren, sehr ergebener,
VON MERTZ.

BIJLAGE F.

Uit „Die Kriegsschuldfrage“.

Nr. 1. Januar 1925, blz. 23, 24 en 25.

Richtig ist nur soviel, dass Graf Schlieffen gegen Ende seiner dienstlichen Wirksamkeit — er trat am 1 Januar 1906 von seiner Stellung als Generalstabschef zurück — in seinen Aufmarsch- und Operationsentwürfen die Möglichkeit ins Auge gefasst hat, den Vormarsch des deutschen rechten Heeresflügels durch holländisches Gebiet zu führen. Der geplante Aufmarsch dieses Flügels fand aus eisenbahntechnischen Gründen seine nördliche Begrenzung in der Gegend von Krefeld. Der weit nach Süden bis in Höhe von Aachen vorspringende Südzügel Hollands, die Provinz Limburg, lag also direkt vor der Front des rechten Aufmarschflügels. Nahm dieser seinen Vormarsch, von Anfang an breit entfaltet, in rein westlicher Richtung durch die Provinz Limburg, so umging er im Norden die durch die Festungen Lüttich und Namur verstärkte Maasfront der Belgier, brachte sie voraussichtlich schnell zu Fall und öffnete damit von hinten den weiter südlich aufmarschierenden deutschen Kräften den Weg nach Belgien. Auch war es von hoher Bedeutung für die Fortsetzung der Operationen durch Belgien, wenn man schnell in den Besitz holländischer Eisenbahnen als sicherer rückwärtiger Verbindungswege gelangte.

Es muss aber in scharfem Gegensatz zu den vorerwähnten Niederschrift des Generalobersten v. Moltke festgestellt werden, dass Graf Schlieffen in seinen Operationsplänen die Möglichkeit des Betretens holländischen Gebietes nur unter der Voraussetzung ins Auge gefasst hat, dass es der deutschen Diplomatie gelingen würde, Holland bei Kriegsbeginn zu einem freundschaftlichen Abkommen mit Deutschland zu bewegen. Er ging davon aus, dass England für das Kolonialreich der Niederlande ein ebenso gefährlicher Feind sei als für Deutschland, und dass diese Erkenntnis die holländische Regierung einer deutschen Bündnisanregung geneigt machen und sie auf unsere Seite bringen würde. Man mag über diese politische Auffassung des Grafen Schlieffen denken wie man will, soviel ist sicher, dass der Gedanke einer „Vergewaltigung“ Hollands durch Neutralitätsbruch ihm ebenso

ferngelegen hat wie seinem Nachfolger. Ganz klar spricht sich Graf Schlieffen selbst hierüber in seiner grossen Denkschrift vom Dezember 1905 aus: „Die Verletzung der Neutralität Luxemburgs wird, abgesehen von Protesten, keine Folge von Bedeutung haben. Die Niederlande erblicken in dem mit Frankreich verbundenen England nicht weniger einen Feind als Deutschland. Ein Abkommen mit ihnen wird sich erzielen lassen. Belgien wird sich voraussichtlich widersetzen“. Hierzu hat Generaloberst v. Moltke die Randbemerkung gemacht: „Wenn unsere Diplomatie das fertigbringt, ist ein grosser Vorteil erreicht. Holland als Bundesgenosse wäre von unschätzbarem Wert“. Diese Randbemerkung zeigt klar, dass Moltke zu jener Zeit in Schlieffens Idee keineswegs die *Vergewaltigung* eines neutralen Nachbarn, sondern die Nutzbarmachung eines *Bundesgenossen* gesehen hat.

Ganz in Uebereinstimmung hiermit rechneten auch zur Zeit des Grafen Schlieffen die letzten Entwürfe der Aufmarschanweisungen des deutschen Westheeres mit einer „freundlichen Haltung“ der Niederlande, übrigens auch noch die ersten Entwürfe aus Moltkescher Zeit. Erst vom Jahre 1909 an wird das Betreten holländischen Gebietes durch den rechten deutschen Heeresflügel aus der Reihe der operativen Möglichkeiten ausgeschieden, weil Moltke von dieser Zeit an der Ueberzeugung gewesen ist, dass es unserer Diplomatie nach Lage der politischen Verhältnisse nicht glücken würde, bei Kriegsausbruch Holland zu einem Abkommen im Sinne Schlieffens zu bringen.

Die Nachteile, die der deutschen Kriegführung mit einem *feindlichen* Holland im Rücken erwachsen würden, hat Graf Schlieffen nicht minder klar erkannt wie Moltke. Für den Fall, dass die politische Voraussetzung eines Abkommens mit Holland durch die deutsche Diplomatie nicht geschaffen werden konnte, war auch Graf Schlieffen gewillt, den rechten Heeresflügel aus seinem Aufmarschraum in ähnlicher Weise vorzuführen, wie es 1914 geschehen ist, d.h. unter Wahrung der holländischen Neutralität zunächst in südlicher, dann in westlicher Richtung durch den „engen Flaschenhals“ bei und südlich Lüttich. Ein Unterschied gegen Moltkes Plan bestand nur hinsichtlich des Verfahrens gegen diese belgische Festung selbst. Graf Schlieffen wollte gegen sie erst nach vollendetem Aufmarsch plänmässig in Form eines abgekürzten artilleristischen Angriffs vorgehen. Moltke wählte statt dessen von 1909 an den Weg eines bereits in den ersten Mobilmachungstagen mit immobilen Truppen ohne artilleristische Vorbereitung auszuführenden Handstreichs. Diese Aenderung hielt er für notwendig, um den Belgiern, deren Armee in den letzten Jahren vor dem Kriege an innerer Güte und Mobilmachungsbereitschaft erheblich gewonnen hatte, keine Zeit zur vollen Armierung der Festung, insbesondere zum Ausbau des Zwischengeländes zwischen den einzelnen Forts, und zur Organisierung eines nachhaltigen Widerstandes an der Maasfront zu lassen.

Enkele opmerkingen over de losse aantekeningen van Attilla aangaande de najaarsoefeningen 1924.

In eenige boeiend geschreven artikelen bespreekt Attilla de manoeuvres van de Lichte Brigade in 1924 en geeft daarbij alleszins belangwekkende beschouwingen. Jammer evenwel, dat de boeiende toon wordt ontstemd door de wijze, waarop Attilla zijn kritiek uitoefent en dit, niettegenstaande hij op blz. 109 — nog wel cursief — doet stellen: „Een streven tot het oefenen van kritiek, inzonderheid op bepaalde personen, is aan onzen arbeid te eenenmale vreemd”. Ik althans lees er niet alleen een kritiek uit, maar zelfs een zeer scherpe kritiek op de getroffen maatregelen en deze laat de betrokken personen natuurlijk niet onaangeroerd. Wie echter scherpe kritiek velst, moet er wel *angstvallig* voor waken, slechts feiten te noemen, welke volmaakt juist zijn. En hierin is Attilla niet geslaagd, wat wel zeer betreurenswaardig is. Vooral de eerste manoeuvreoefening moet het ontgelden en behalve de enkele onjuistheden, die aan de objectiviteit afbreuk doen, verdienen nog andere „losse aantekeningen” een nadere bespreking.

Het gaat om de oefening, waarbij de Lt.B. vanuit ... (beO. Tilburg), over Tilburg zoo snel mogelijk naar een dorp D(Chaaam) moet marcheeren, teneinde aldaar een tweeledige dekkingstaak uit te voeren.

Attilla maakt bezwaar, dat in het bevel van den C. Lt.B. „zoo spoedig mogelijk” vertaald werd door „met spoed”, wat hij een zwakkere uitdrukking noemt. Ja, het is zwakker, maar ofschoon „zoo spoedig mogelijk” in de terminologie van een opdracht moege passen, is de juistheid van het gebruik ervan in een bevel aanvechtbaar.

Attilla had gewild, dat de Lt.B. zich „onder dekking van *desnoods*¹⁾ elementaire veiligheidsmaatregelen” zoo snel mogelijk, in één aanloop of sprong van Chaaam had meester gemaakt, waarbij de cavalerie en de wielrijders, elk voor zich, hun volle snelheid zouden uitbuiten in een wedijver, wie er langs zijn wég het eerst zou zijn. Op dit punt acht ik Attilla niet gelukkig: zoowel wielrijders als cavalerie zijn horizontale en geen verticale troepen, het gaat dus niet aan, voor hen den afstand hemelsbreed te berekenen, zooals Attilla doet. Hier had hij de resp. marsch-afstanden moeten opmeten, dan had hij niet neergeschreven, dat deze 12 K.M. waren, wat onjuist is; ze waren voor de wielrijders en de cavalerie resp. $\pm 14\frac{1}{2}$ en 16 K.M. Verder had Attilla zich rekenschap moeten geven van de onderstelling voor de Lt.B., waartoe ook de vredesbepalingen geacht worden te behooren. Hij had dan niet over het hoofd gezien, dat de

1) Cursiveering van mij.

hoofdmacht der cavalerie niet sneller *mocht* gaan dan 10 op 10, d.w.z. met een uursnelheid van 9 K.M. Er viel voor de marschgroepen der Lt.B. dus niet te wedijveren in snelheid. Hadden de wielrijders het toch gedaan, dan zouden zij minstens 15 K.M. tegen de cavalerie 9 K.M. per uur hebben afgelegd, d.w.z.: wanneer de wielrijders Chaam hadden bereikt, zou de cavalerie nog minstens $16 - 9 = 7$ K.M. of ruim $\frac{3}{4}$ uur achter zijn. En in een dergelijke marschwijze zou naar mijn meening dezelfde tactische „lichtzinnigheid” schuilen als in de bedoeling van Attila, om „onder dekking van desnoods elementaire veiligheidsmaatregelen” te marcheeren. Die lichtzinnigheid kan alleen verklaard worden uit een onjuiste waardeering van *beiderzijdschen* tactischen toestand, welke zich als volgt afteekende: Gisteren hebben *beide* partijen getracht, met lichte troepen den N.vleugel van het slagfront te verlengen. Bij deze pogingen is de vijand het sterkst gebleken; onze vleugel werd ± 2 K.M. teruggedrongen. Ik zou geen enkel goed motief kunnen aanvoeren voor de veronderstelling, dat de vijand heden *niet*, evenals wij, de pogingen tot vleugelverlenging zal hernieuwen. Daarentegen is de waarschijnlijkheid hiervan, gezien 's vijands overmacht op gisteren, juist groot. Bovendien werd de Lt.B. reeds beO. Tilburg aangezet, d.w.z. op aanzienlijken afstand van het slagfront, terwijl Tilburg eerst op een vergevorderd uur wordt bereikt; de elementen tijd en ruimte beide zijn dus in het nadeel van de Lt.B. Zij zal er rekening mee moeten houden, dat een vijandelijke Lichte Divisie hedennacht onder gunstiger omstandigheden werd aangezet, zoodat reeds beO. Chaam een treffen met een gelijkwaardigen tegenstander moet worden voorzien. Onder deze omstandigheden zijn elementaire veiligheidsmaatregelen onvoldoende, kan men niet volstaan met de door de verkenningsorganen verschafte indirecte veiligheid, maar moet de tactische noodzakelijkheid voor oogen staan om de verschillende marschgroepen zoo dicht achter of naast elkaar te houden, dat bij een ernstig treffen haar volledige samenwerking is verzekerd. $\frac{3}{4}$ Uur afstand acht ik hierbij te veel, een sprongwijze voorwaarts gaan geboden.

Attila schrijft nu (cursief!), dat die sprongwijze verplaatsing oorzaak is van 1 à $1\frac{1}{4}$ uur vertraging.

Neen Attila, niet *dat* was de oorzaak dier vertraging. Zij lag in 2 bepalingen van de onderstelling:

1. Dat de hoofdmacht der cavalerie bij de verzameling opgesteld *moest* staan op den straatweg Tilburg—Riel, hoofd bij 3-sprong ± 1 K.M. N.O. van Riel.

2. Dat die hoofdmacht niet sneller *mocht* rijden dan 10 op 10.

Het gevolg van de eerste bepaling¹⁾ was een kruising van colonnes om den marschvorm te verkrijgen, welchen de C. Lt.B. zich wenschte

¹⁾ Deze bepaling geeft ook antwoord op de vraag door A. in noot 2 op blz. 112 gesteld (M. S. d.d. Febr. '25).

en die in werkelijkheid op natuurlijke wijze bij het doorschrijden van Tilburg zou zijn ontstaan.

Aan het slot zegt Attilla, dat het dorp D (Chaam) door de marschgroepen eerst werd bereikt, nadat de vijand, die overmachtig bleek, zich er had ingenesteld. Ook dit doet Attilla cursief drukken, terwijl het onjuist is. Op het oogenblik, dat de gevechtsgroepen hare resp. *gevechtsofstellingen* bereikten, kwamen zij met den overmachtigen vijand (uit het N.O. oprukkend) in contact en werden de wielrijders teruggedrongen tot den W.-rand van Chaam, op welk oogenblik de eigen artillerie, Z. van Ginderdoor, haar vuur reeds opende.

Wat Attilla's onjuistheden betreft, ik begrijp, dat zij geheel te goeder trouw werden neergeschreven, maar, zooals ik in den aanvang zeide, had Attilla wegens de scherpste van zijn kritiek daartegen *angstvallig* moeten waken.

v. L.

Het doet mij leed, dat Schr. aanstoot genomen heeft aan den toon van mijne artikelen. Mededeeling van feiten zonder dat daaraan beschouwingen vastgeknoopt worden (en dus, *waar dit pas geeft*, eenige critiek ingelascht wordt) zijn m.i. van geringe waarde.

Wat den op den bewusten dag af te leggen afstand tot Chaam betrof, schreef ik, dat deze voor het hoofd der hoofdmacht *hemelsbreed* ongeveer 12 K.M. bedroeg. Dit is volkomen in overeenstemming met de feiten.

Zelfs indien de opdracht om Chaam *zoo snel mogelijk* te nemen (de vervulling van de *hoofdopdracht* voor de Lt.B. zou eerst hier beginnen) vervuld was door niet sneller dan 10 op 10 te rijden, had het langzaamste lid der Lt.B., de Cavalerie, den door Schr. genoemden afstand van 16 K.M. tot basis nemende, er binnen 2 uur kunnen zijn. Zij deed er minstens 3½ uur over.

Dat tijdens den marsch het gros R.W. eenmaal volkomen noodeloos 1 à 1¼ uur opgehouden is (gezwegen van verdere vertraging) is een onomstootelijk feit.

Indien het verloop der najaarsoefeningen 1924 de elementen der Lt.B. er o.m. algemeen van mag hebben doordrongen dat *lichte* troepen, die opdracht hebben *zoo snel mogelijk* te handelen, veel vlotter moeten optreden dan in het buitenland geleeraard wordt voor troepen, uit de 4 wapens bestaande, die een methodischen naderingsmarsch hebben uit te voeren, is daarbij reeds veel bereikt.

M.i. past voor het optreden van *lichte* troepen een deel dier „tactische *lichtzinnigheid*”, welke Schr. wraakt. Men bedenke toch, dat een zwaarmoedige vredesopleiding initiatief, lust tot daden, te rechter tijd koen wagen reeds in de kiem verstikken, en dat in oorlogstijd, onder den druk van gevaar, onzekerheid, verliezen en ontbering, slechts een bescheiden deel zich geldend zal maken van hetgeen in vredestijd in deze opzichten aangekweekt is. A.

STAATKUNDE EN STRATEGIE.

Beschouwingen over de voorgeschiedenis van den wereldoorlog en over de operatieplannen voor den veldtocht van 1914, ook in verband met de belangen van Nederland.

DOOR

W. G. F. SNIJDERS,
Luitenant-Generaal b. d.

II.

(Vervolg en slot van blz. 306).

De operatieplannen voor den veldtocht, waarmee de wereldoorlog in 1914 een aanvang genomen heeft, zijn nu al sedert vele jaren een onderwerp, waarover de meeningen van bevoegde beoordeelaars sterk uiteenloopen.

In het bijzonder geldt zulks voor het Duitsche operatieplan, dat niet alleen verdedigd wordt, maar zelfs groote bewondering vindt; terwijl er anderzijds, uit verschillenden hoofde, slechts afkeuring aan ten deel valt. Het wordt dan beschouwd als de grondoorzaak van de Duitsche nederlagen, en van de rampen, die het volk van dat land getroffen hebben.

Ook ten aanzien van de strategische ontwerpen, die Frankrijk, Rusland en Oostenrijk in 1914 voor den oorlog in uitvoering gebracht hebben, bestaat nog allerminst eenstemmigheid.

In mijn werk over de eerste periode van den wereldoorlog en de daarop verschenen aanvulling betreffende de gedenkschriften van Generaal von Moltke, heb ik mijn zienswijze nopens de op het westelijk strijdfront toegepaste operatieplannen, breedvoerig ontwikkeld. En ik heb daarbij een, wat men noemt: „scherpe critiek in afkeurenden zin”, bepaaldelijk omtrent het Duitsche plan, uitgesproken; waartoe ik *moest* overgaan, omdat ik mijn op grondige studie berustende overtuiging naar waarheid en onpartijdig behoorde uit te spreken. Een geschiedschrijver mag geen ander standpunt innemen; hij kan en mag in zijn oordeel geen „zachtzinnigheid” betrachten, als er geen reden voor is.

Ik heb in het algemeen niet te klagen over de wijze waarop mijn werken over den oorlog in binnen- en buitenland ontvangen zijn. Dat Hollandsche anti-militairisten ze „afgebroken” hebben — nu ja, dat spreekt van zelf en daaraan ben ik sedert jaren gewoon.

Intusschen moet ik hier terugkomen op de quaestie der operatieplannen, bepaaldelijk op die van het Duitsche. Want juist in den laatsten tijd hebben verhandelingen van verschillende schrijvers het licht gezien, die daaromtrent meeningen uitspreken en bijzonderheden ver-

melden, waarmede ik in mijne beschouwingen geen rekening kon houden.

Ik bedoel hierbij in de eerste plaats: de nieuwe uitgaaf door Wolfgang Foerster, Oberarchivrat aan het Rijksarchief te *Berlijn* en luitenant-kolonel b.d. van diens zeer verdienstelijk en hoogstaand werk: „*Graf Schlieffen und der Weltkrieg*”, (*Mittler & Sohn, Berlin, 1925*). De eerste uitgaaf van dat boek kwam voor in de opgaaf van door mij bestudeerde literatuur in mijn „*Wereldoorlog*”, en ik betuigde in dat geschrift mijn instemming met een door dien schrijver uitgesproken meening; hoewel ik het niet eens was met zijn opvatting nopens de verdiensten van v. Schlieffen's operatieplan. In den hier en daar eenigszins gewijzigde nieuwen druk van het belangrijke werk spreekt de heer Foerster andermaal zijn groote waardeering uit voor den arbeid van Graaf von Schlieffen; maar hij behandelt daarin ook, zij 't in het kort, de in mijn boek besproken plannen omtrent het oprukken der Deutsche legers niet alleen door het neutrale België, doch óók door ons eigen land. Ik kom op deze zaak later terug; ik wensch nu allereerst mede te deelen, dat ik de gelegenheid gezocht en gevonden heb om met den heer Foerster persoonlijk schriftelijk in relatie te treden. En het was mij bijzonder aangenaam, van Z.H.Ed.gestr. een zéér uitvoerig schrijven te ontvangen, waarin de geachte Oberarchivrat mij nadere inlichtingen en verklaringen deed toekomen, zoowel omtrent het beginsel, dat aan het Deutsche operatieplan van 1914 ten grondslag lag, als aangaande de quaestie of daarin ook het voornemen lag opgesloten om Deutsche troepen door ons onzijdig Nederland te doen oprukken.

Al ben ik niet tot het inzicht gekomen, dat ik in mijn boek het operatieplan Schlieffen-v. Moltke onjuist of onredelijk beoordeeld heb, wil ik toch de mij door Luitenant-Kolonel Foerster kenbaar gemaakte argumenten niet stilzwijgend voorbijgaan. Ik zal er dus hier openlijk en eerlijk op antwoorden. Daarbij zal ik ook een paar andere werken, als waarop ik zoo even doelde, ter sprake brengen, n.l. de „*Streitfragen des Weltkrieges 1914—1918*”, door Ernst Kahisch, Luitenant-Generaal b.d. (*Bergers Literarisches Büro und Verlagsanstalt, Stuttgart, 1924*), alsmede het groote werk van het Deutsche Reichsarchiv: „*Der Weltkrieg 1914 bis 1918*”, Erster Band, „*Die Grenzschlachten im Westen*” (*Mittler & Sohn, Berlin 1925*). Dit boek kan beschouwd worden als te zijn het eerste deel van den *officieelen* arbeid over den wereldoorlog van den voormaligen Deutschen grooten generalen staf.

Om nu te kunnen geraken tot een juiste, onwederlegbare opvatting nopens de vraag: of het Deutsche operatieplan voor 1914 al dan niet gepast, oordeelkundig en doeltreffend genoemd moet worden, moet ik de vraag: „*wat* een zoodanig plan in aard en wezen behoort te zijn, welke beteekenis en welke bepaalde strekking het dient te bezitten”, uit een algemeen en principieel oogpunt beschouwen. Ik begin daartoe mijn steun te zoeken bij een deskundige, wiens onwraakbare bevoegd-

heid bij mij boven elken twijfel staat; bij een man, die wel is waar reeds bijna een eeuw geleden overleden is, maar die niettemin nog altijd, zoowel door Duitschers als door niet-Duitschers, geacht wordt te zijn de hoogstaande grootmeester der krijgskunst. Ik bedoel dat ik nog weer eens in de leer ga bij wijlen den Generaal Karel von Clausewitz, wiens schitterende arbeid, na zijn overlijden in 1831, werd uitgegeven door zijn weduwe Marie von Clausewitz, geb. gravin Brühl, en in 1834 het licht zag. Zijn nagelaten werk „*Vom Kriege*”, waarvan reeds de 13e uitgaaf verscheen, is nog altijd de vraagbaak, zoowel van staatkundigen als van strategen, omdat het de leer van den oorlog ontwikkelt op een wijze, die den toets doorstaat van te zijn wetenschappelijk en moreel, ethisch en psychologisch. Waar ik mij op dit meesterlijke boek ga beroepen, ducht ik weinig bestrijding. Want niemand minder dan de groote Generaal von Schlieffen — wiens operatieplan thans aan de orde is — heeft de laatste uitgaven er van bezorgd. En in de door hem geschreven „*Einführung*” toont hij zich er een warm bewonderaar van. De te mijner beschikking zijnde druk behelst voorts een „*Begleitwort*” van niet minder dan twaalf hooge militaire autoriteiten, bijna zonder uitzondering bekend en beroemd uit den wereldoorlog als Duitsche of Oostenrijksche generaals en veldheeren. Ieder hunner schreef eigenhandig eenige regelen, om te getuigen van zijn groote ingenomenheid met dit boek. Men noemt het een „wereldberoemd” geschrift¹⁾.

Indien tusschen twee of meer staten een geschil, een conflict, bestaat over een ernstig levensbelang voor land en volk, over de welvaart der betrokken natiën, en wanneer de Staatskunde, door haar diplomatieke vertegenwoordigers, er alsdan niet in kan slagen door minnelijk overleg een schikking te bewerken of overeenstemming te verkrijgen, ontstaat een oorlog. Ik spreek hierbij natuurlijk niet over hetgeen voorviel onder vroegere koningen of keizers, die, om zoo te zeggen, van het veroveren en aan hun wil onderwerpen van vreemde landen en landjes hun levenstaak, hun beroep, schenen te maken, zooals b.v. een Lodewijk XIV, een Frederik de Grootte, een Napoleon I, *et tutti quanti*, gedaan hebben. Die „wereldveroveraars” behooren, naar iedereen hoopt en verwacht, tot een vervlogen tijdperk; al is het gevaar, dat er nog wederom een dergelijk persoon opstaat, wellicht nog niet zoo geheel en definitief uitgesloten. Maar in den tijd dien *wij* beleven, gaat de internationale staatkunde — terecht en gelukkig — veel meer dan ooit te voren er toe over, te bewilligen en te berusten in het recht van arbitrage, waarbij vertegenwoordigers van verschillende buiten het conflict staande natiën een onpartijdige en wederzijds bevredigende

¹⁾ Op de Kon. Mil. Academie te Breda werd aan ons, als cadets van het 4e studiejaar, bij onze bevordering tot officier, van dit boek een Hollandsche vertaling (door den heer Brouwer) uitgereikt. Dat geschenk is door mij in groote waarde gehouden en nog ongeschonden in mijn bezit.

schikking voorstellen, en overeenstemming bewerken tusschen de in on-eenigheid verkeerende staten. De stichtingen van den Volkenbond en van het Internationaal Hof van Justitie geven uitzicht, dat op dien weg nog veel verder zal worden gegaan; al valt er daarom, naar ik meen, nog volstrekt niet op te rekenen, dat de oorlog in de toekomst niet meer zal voorkomen.

Ik resumeer nu eerst eenige stellingen van von Clausewitz, om hem daarna zelf het woord te geven.

De oorlog is een daad van geweld, waardoor elk der beide in conflict zijnde partijen de andere partij wil *dwingen* tot hetgeen zij verlangt. De oorlog is alzoo een handeling der Staatkunde; (ik gebruik liever niet het woord „*politiek*”, omdat het altijd doet denken aan de veelal minderwaardige intrigues der talrijke binnenlandsche „partijen”). Hij is een ernstig en tweesnijdend middel om een doel der buitenlandsche Staatkunde te bereiken, een voortzetting met bijzondere middelen van het gewone staatkundige verkeer.

Door het voeren van den gewelddadigen oorlog beoogt men dus, het verlangde staatkundige doel te verwezenlijken. Elke partij tracht de andere „weerloos” te maken; anders doet de andere het haar. De kracht, die daarvoor ontwikkeld moet worden, dient berekend te zijn naar die van den tegenstander, zooals die blijkt uit diens bekende beschikbare middelen: getalsterkte, geestes-eigenschappen, wilskracht en moreel. In de strategie en in de tactiek is bepaaldelijk de numerieke sterkte de maatstaf voor de kans op de overwinning.

De Staatkunde behoort den oorlog te steunen, wil deze het doel treffen. Waar dat niet geschiedt, ligt de oorzaak veelal in onjuiste of verkeerde staatkunde. Staatkunde en Strategie moeten elkaar ook in den oorlog begrijpen en wederkeerig in de hand werken.

Hoe verlangt von Clausewitz nu dat het plan, dat bij den oorlog zal worden uitgevoerd, zal worden ontworpen?

Ik citeer uit het 6e Hoofdstuk van het 8e Boek „*Kriegsplan*”, uit de vijfde der uitgaven van „*Vom Kriege*”, bewerkt door den Graaf von Schlieffen (blz. 644):

„Mit einem Wort, die Kriegskunst auf ihrem höchsten Standpunkte wird zur Politik, aber freilich einer Politik, die statt Noten zu schreiben, Schlachten liefert.

„Nach dieser Ansicht ist es eine unzulässige und selbst schädliche Unterscheidung, dasz ein groszes kriegerisches Ereignis oder der Plan zu einem solchen eine **rein militärische** Beurteilung zulassen soll; ja es ist ein widersinniges Verfahren, bei Kriegsentwürfen Militärs zu Rate zu ziehen, damit sie **rein militärisch** darüber urteilen sollen, was die Kabinette zu thun haben; aber noch widersinniger ist das Verlangen der Theoretiker, dasz die vorhandenen Kriegsmittel dem Feldherrn überwiesen werden sollen, um danach einen rein militärischen Entwurf zum Kriege oder Feldzuge zu machen. Auch lehrt

„die allgemeine Erfahrung, dass trotz der groszen Mannigfaltigkeit „und Ausbildung des heutigen Kriegswesens die Hauptlineamente des „Krieges doch immer von den Kabinetten bestimmt worden sind, d.h. „von einer, wenn man technisch spreken will, nur politischen, nicht „militärischen Behörde.

„Dies liegt vollkommen in der Natur der Dinge. Keiner der Haupt- „entwürfe, welke für einen Krieg nötig sind, kann ohne Einsicht „in die politischen Verhältnisse gemacht werden, und man sagt „eigentlich etwas ganz anderes, als man sagen will, wenn man was „häufig geschieht, von dem schädlichen Einflusz der Politik auf die „Führung des Krieges spricht. Es ist nicht dieser Einflusz, sondern „die Politik selbst, welke man tadeln sollte. Ist die Politik richtig, „d.h. trifft sie ihr Ziel, so kann sie auf den Krieg in ihrem Sinne „auch nur vorteilhaft wirken; und wo diese Einwirkung vom Ziel „entfernt, ist die Quelle nur in der verkehrten Politik zu suchen”.

En verder (blz. 645):

„Soll ein Krieg ganz den Absichten der Politik entsprechen, und „soll die Politik den Mitteln zum Kriege angemessen sein, so bleibt, „wo der Staatsmann und der Soldat nicht in einer Person vereinigt „sind, nur ein gutes Mittel übrig, nämlich den obersten Feldherrn „zum Mitglied des Kabinetts zu machen, damit er in den wichtigsten „Momenten an dessen Beratungen und Beschlüssen teilnehme. Dies „ist aber wieder nur möglich, wenn das Kabinett, d.h. die Regierung „selbst, sich in der Nähe des Kriegsschauplatzes befindet, damit die „Dinge ohne merklichen Zeitverlust abgemacht werden können”.

Nu is de vraag: hoe is het operatieplan voor den veldtocht van 1914 in Deutschland ontstaan?

Ter juiste beantwoording van die vraag dient vooraf te gaan, de wetenschap of de oorlog in 1914, zooals hij ontstaan is, *noodzakelijk* was?

Heeft Deutschland alles gedaan, wat redelijkerwijze mogelijk was, om hem te vermijden, of beter gezegd, te voorkomen?

Deutschland had zich na 1871 ontwikkeld tot een krachtigen staat, een welvarend rijk. Er was eenheid in het staatsbestuur; de bevolking was eensgezind in het streven om handel en industrie te doen bloeien, kunsten en wetenschappen te beoefenen en te bevorderen.

Het moest op den weg liggen van de Deutsche Staatskunde, door vreedzame ontwikkeling en goede verstandhouding met andere staten, dien toestand te bestendigen en tot verderen bloei te brengen.

Nu zal ik niet beweren, dat het ontbroken heeft aan goeden wil om het daarheen te leiden, maar het doel is toch *niet* bereikt.

Daargelaten, dat niet getracht is de „revanche-gedachte” in Frankrijk door grootmoedig handelen tot zwijgen te brengen, heeft de buitenlandse staatkunde aan Engeland en Rusland bepaald aanstoot gegeven; waarvan moet worden erkend, dat er wel eens reden voor

gegeven was. Een zondenregister op te maken, ligt niet in mijn bedoeling; ik wijs in 't kort op de Engeland bedreigende pogingen om diens zeemacht te evenaren; op de onderneming van den Bagdad-spoorweg; op het Krüger-telegram; op de minder oordeelkundige uitingen van het temperament des Keizers, enz. Frankrijk paste daarentegen overal maatregelen toe, tot zelfs geldelijken steun aan Rusland, om vijandschap en haat tegen Duitschland aan te kweken. Had de Deutsche Staatskunde dan harerzijds daartegen niets kunnen, niets moeten doen, zonder de leer van Macchiavelli in practijk te brengen? Elke oorlog is immers te vermijden, indien slechts te rechter tijd gepaste en juiste maatregelen worden genomen. Maar helaas, de Deutsche Staatskunde heeft ontegenzeggelijk sommige vroeger bestaan hebbende vriendschappelijke betrekkingen met andere landen doen te loor gaan en doen overgaan in tegenzin, afkeer, vijandschap.

De voortdurende versterking der weermacht, de uitbreiding der wapeningen te land en ter zee, moesten wel is waar uitdrukking geven aan Duitschland's besef van kracht en aan zijn bewustzijn van onoverwinnelijkheid, maar daardoor werden andere staten niet schuchter gemaakt. Integendeel, zij vonden er aanleiding is om hetzelfde te doen en er ontstond een indirecte oorzaak voor de gespannen verhoudingen in Europa, die jarenlang aan den wereldoorlog zijn voorafgegaan.

Ik stel nu verder nog enkele vragen:

Is het door den oorlog van 1914 te bereiken doel vastgesteld door de Staatskunde, zooals von Clausewitz verlangt?

Is daarbij rekening gehouden met het weerstandsvermogen, met de kracht van de tegenpartij?

Heeft de Strategie, zooals het feitelijk behoort, de uitvoering geleid ter verwezenlijking van het haar voorgeschreven doel, dat de Staatskunde verlangde te bereiken?

Wat was het ware doel van den oorlog?

Heeft de Staatskunde het toegepaste operatieplan verlangd of goedgekeurd?

Hebben Staatskunde en Strategie elkaar wederkeerig geholpen en ondersteund om het beoogde doel te bereiken?

Ik zal deze vragen zoo kort mogelijk beantwoorden, ook met verwijzing naar mij ten dienste staande getuigenissen.

In de vorige bladzijden heb ik, naar ik meen, aangetoond, dat Duitschland in 1914 den oorlog *niet* wenschte, maar hem allerminst vreesde. Andere staten wenschten den oorlog wèl, en hebben er den stoot aan gegeven. De onhandige „blanco-volmacht" aan Oostenrijk was een staatkundige fout van Duitschland, waarvan de bondgenoot misbruik maakte.

Het doel van den oorlog is *niet* vastgesteld door de Deutsche Staatskunde. Het was een doel van de Strategie; en dat was — zooals von

Clausewitz zegt — nog veel erger dan „*ein widersinniges Verfahren*”.

Ik beroep mij hiervoor op den Duitschen rijkskanselier, den heer von Bethmann Hollweg, den leider der Staatskunde van Deutschland vóór en in 1914, die in zijn werk: „*Betrachtungen zum Weltkrieg*”, (Reimar Hobbing), *Berlin*, 1919), 1er Teil, op blz. 166—167 schrijft:

„Unsere Militärs hatten, nach meiner Kenntnis seit langem, nur „einen Kriegsplan, basiert auf die untrügliche und unbetrogene Voraussetzung, dass ein Krieg für Deutschland der Zweifrontenkrieg sein werde. Der Kriegsplan war: Schnellste Offensive im Westen; während ihrer ersten Dauer Defensivstellung der deutschen Truppen im Osten; und erst nach dem erhofften Gelingen der Westoffensive, Angriffe grösseren Stils auch im Osten. Nur solche Strategie schien die Möglichkeit zu bieten, der feindlichen Übermacht Herr zu werden. Zum Glücken der Westoffensive aber gehörte nach militärischem Urteil zwingend der Durchmarsch durch Belgien. Politische und militärische Interessen stieszen hier hart aufeinander. Das Unrecht gegen Belgien lag auf der Hand, und die allgemein-politischen Folgen des Unrechts waren zu greifen. Der Chef des Generalstabes, General von Moltke, verschloz sich diesen Gedanken keineswegs, erklärte „aber den militärischen Zwang für absolut. *Ich habe meine Ansicht, der seinigen anpassen müssen*”¹⁾).

Het operatieplan was den Rijkskanselier dus inderdaad sedert lang bekend, al was het door den oorlog te bereiken doel *niet* door zijn regeering vastgesteld. Er is beweerd, dat hij er niet van op de hoogte geweest is, vóór het uitbreken van den oorlog, maar hij zegt hier zelf het tegendeel.

In de „*Streitfragen*” van Generaal Kabisch lees ik: dat er volstrekt niet aan te twijfelen is, of de Rijkskanselier is onderricht geweest van den voorgenomen „Handstreich” op *Luik*. Slechts weinige officieren van den Generalen Staf hebben daarvan kennis gedragen. Maar Kabisch schrijft toch óók, dat de leider der Duitse Staatskunde, de Rijkskanselier, ten minste sedert 1912 van het plan ten opzichte van België kennis heeft gedragen.

De bekende vechtgeneraal Erich Ludendorff toont zich in zijn werk: „*Kriegführung und Politik*” (Mittler & Sohn, *Berlin*, 1922), eveneens een warm vereerder van von Clausewitz; hij haalt in zijn betoog talrijke uitvoerige gedeelten aan uit „*Vom Kriege*”. Het viel mij op, dat hij echter *niet* citeert, wat ik er zoo even uit overnam, betreffende de taak van Staatskunde en van Strategie bij het vaststellen van het doel van den oorlog en van het operatieplan. Maar hij bevestigt ten stelligste de verklaring van von Bethmann Holl-

1) Deze cursiveering is van mij.

weg, dat de Rijkskanselier volledig bekend geweest is met de militaire plannen ¹⁾.

Dat de Duitse Keizer, de opperste leider der Staatkunde en tevens de hoogste chef der krijgsmacht, van die plannen kennis droeg, staat nòch bij Ludendorff, nòch bij v. Bethmann Hollweg te lezen. Uit de mededeelingen door Generaal von Moltke gedaan in zijn „*Erinnerungen*”, aangaande 's Keizers houding en woorden in het gesprek op 1 Augustus 1914, toen de Keizer onverwacht verlangde, dat de oorlog alléén tegen Rusland gevoerd zou worden, enz., zou zijn af te leiden, dat het *niet* het geval was.

Uit het boek van von Bethmann Hollweg blijkt nu wel met zekerheid, dat het *niet* de Staatkunde, maar de Strategie geweest is, die het doel van den oorlog van 1914 heeft vastgesteld. Er bestond geen ander oorlogs- en veldtochtsplan, dan het plan Schlieffen-v. Moltke. De Strategie had zich op geen ander *casus belli* voorbereid. *En de Staatsman heeft zich daarbij neergelegd!* De overweldiging van België was een onrechtmatige daad; maar de Strategie *eischte* dat het zou gebeuren en de Rijkskanselier heeft zich er daarom bij „*angepast*”.

Dat was alzoo heel wat anders dan de leer van den grooten von Clausewitz wil. De Staatkunde had den ontwerper van dat plan behooren te zeggen: „*het kan niet, het gebeurt niet zooals gij bedoelt.* België blijft ongerept”.

Ook hield het plan geen juiste rekening met de kracht der tegenpartij. Zooals ook v. Bethmann Hollweg verklaart, zou het Duitschland stellen voor een strijd tegen overmacht, en nog wel met de eigen krachten gesplitst, over twee ver uiteen gelegen fronten, tegen een zelfstandigen vijand op elk front.

Maar de Strategie *eischte* het, zij zag geen anderen weg om te overwinnen en het eigen grondgebied tegen het binnendringen der vijanden te beschermen.

Daarop ware te antwoorden geweest: „de weg van onrecht wordt *niet* „betreden. Die is trouwens te gewaagd en te gevaarlijk; het beveiligen „van het eigen land is wel, zoo mogelijk, te bereiken, maar *niet* op „de wijze van het plan. Kies dus een andere militaire operatie!”

Maar *was* er dan een andere weg, die gevolgd kon worden?

Het operatieplan van v. Schlieffen was, uit een zuiver *strategisch* oogpunt beschouwd, zonder rekening te houden met andere motieven, ongetwijfeld een stoutmoedig, een kranig plan. En als v. Schlieffen zelf de uitvoering had kunnen leiden, zouden *misschien* de fouten vermeden zijn, waarmede het door v. Moltke verknoeid is. Maar of het geslaagd zou zijn, is toch zeer onzeker. Want het was een plan vol overmoed, vol overschatting der eigen kracht; het droeg daardoor vele kiemen van mislukking in zich.

¹⁾ In mijn brochure over Von Moltke's Gedenkschriften heb ik het tegendeel geschreven. Dat was dus niet juist.

Het optreden tegenover België was ongeoorloofd; het was een flagrante schending van het volkenrecht. Generaal *L u d e n d o r f f* schrijft, dat men in Duitschland geloofde aan de „Unverletzlichkeit völkerrechtlicher Abmachungen, die für andere nur Nützlichkeitsmassnahmen auf Zeit waren”. Maar dat men in den noodtoestand van den Staat bij een „dergelijke juridische opvatting, de maatregelen niet „vinden kon, welke voor het waarborgen van de overwinning, door den „ernst van den toestand verlangd werden.” Dus dan moest het volkenrecht maar overboord!

Recht en onrecht op voet van gelijkheid behandeld? Over het einde beslist niet *het recht*; neen, alleen *de macht*? Deze opvatting wordt in de brochure „*De oorlog en het Volkenrecht*”, van wijlen den Staatsraad Prof. Mr. *Struijken*, door dien grooten rechtsgeleerde ernstig bestreden, en ook Jhr. Mr. *W. H. de Beaufort* wijst de daarin gehuldigde opvatting af, in zijn brochure, die denzelfden titel draagt als de evengenoemde.

In het officieele werk „*Der Weltkrieg 1914—1918*” beschrijft het Duitse „*Reichsarchiv*” (blz. 53/54), de geschiedkundige ontwikkeling van het operatieplan. Daarin wordt gezegd, omtrent de operatieve gedachte van het oprukken door België, dat v. *Schlieffen* tot het besluit gekomen is, dat een offensief met een zwenking der legers om Verdun, alleen uitzicht kon hebben op goed gevolg, wanneer de opmarsch plaats had met gebruikmaking van het neutrale gebied van Luxemburg en Zuid-België. En dan volgt:

„Was einen solchen politisch bedenklichen Entschluss wesentlich „erleichterte, war die Erwägung, dass auch der Feind, falls er die „Offensive ergriff, zur Bewegung seiner Massen sich nicht zwischen „dem Oberrhein und der luxemburgischen Grenze zusammenpressen, „sondern, selbst wenn er den Schwerpunkt auf seinen rechten Flügel „legte, mit dem linken Flügel nordlich um Diedenhofen durch luxemburgisches und belgisches Gebiet ausholen würde”.

Een omtrekking door Zwitserland werd door *Schlieffen* verworpen, omdat aldaar een strijdvaardig leger neer te slaan zou zijn; terwijl Luxemburg geen leger bezat, en België, ingeval het gewapenderhand tegenstand zou bieden, zijn betrekkelijk zwak leger wel in de versterkte plaatsen zou terugtrekken.

Alzoo, ook *officieel* in Duitschland geen eerbied voor het rechtsbegrip, dat men de vrijheid van den onafhankelijken staat voor de beslissing over deelneming aan een oorlog, behoort te achten en te ontzien. Het plan is wel is waar „politiek bedenkelijk”, maar niemand kan het beletten; het besef der eigen macht drijft het door. En dan is er nog de onbewezen en onbewijsbare bewering: „als *wij* 't niet doen, doet Frankrijk het!”

Wat is er dan ter verdediging van het plan aangevoerd? Hier ontmoet ik den Luitenant-Kolonel *Wolfgang Foerster*, die het plan

verdedigde in zijn voormeld werk, in het maandblad „Die Kriegsschuldfrage” en in zijn uitvoerigen particulieren brief aan mij. Ook Generaal Ludendorff trekt er natuurlijk krachtig partij voor; eveneens Generaal Kabisch en verschillende andere schrijvers, in diens „*Streitfragen*” aangehaald.

Voor allen die het plan Schlieffen—von Moltke verdedigen is het hoofdargument, dat Duitschland in den oorlog, die het werd opgedrongen, in een militairen „noodtoestand” verkeerde, waardoor *alle* maatregelen gewettigd en gerechtvaardigd werden, zelfs als ze in strijd met het volkenrecht waren. Men beweert, dat het voor Duitschland ging om leven of dood, dat het een quaestie was van *to be or not to be*. Het plan was het eenig mogelijke, dat kans gaf op de gevorderde *snelle* overwinning, zonder dat de vijand het eigen land zou kunnen binnendringen en dáár huishouden op *zijn* manier, zooals een vijand gewoon is te doen. Staatsman en Strateeg stonden voor de vraag: of het Volkenrecht geëerbiedigd zou worden, doch dan een oorlog worden begonnen, die bij voorbaat als *verloren* moest worden beschouwd; dan wel of men de eenige kans zou aanvaarden, die nog succes beloofde. Men meent dat zij beiden, die de verantwoordelijkheid droegen voor het lot van land en volk, die vraag wel *moesten* beantwoorden, zooals de hun toevertrouwde belangen, naar hun opvatting, gebiedend voorschreven.

Waar ik in mijn boek de neutraliteitsverkrachting *immoreel* en *misdadig* genoemd heb, zegt men mij, dat men dit, van mijn standpunt beschouwd, begrijpt. Maar men voegt er bij: zou het niet veel meer „immoreel”, uit zedelijk oogpunt niet juist „misdadig” geweest zijn, als de Deutsche Staatsman en Strateeg, op het oogenblik toen zij te beslissen hadden over het lot van land en volk, een besluit genomen hadden, dat naar hun overtuiging vast en zeker den ondergang des Rijks zou veroorzaken? Jegens wie hebben de leiders van een volk een hooger plicht te vervullen, jegens het *eigen*, of jegens een *vreemd* volk? Men beroept zich op uitingen van verschillende hooggeplaatste vreemdelingen, tot zelfs van den Belgischen Koning, die vóór den oorlog uitspraken, dat een eventueele opmarsch der Deutsche legers over het gebied van België, rationeel zou zijn. En men verklaart ten slotte: als men ons maar kalm had laten begaan, als België zich maar rustig gehouden had, even als Luxemburg, zouden de Duitschers jegens hen *niets* misdaan hebben en na den oorlog zou alles jegens hen goed gemaakt zijn. Maar men is begonnen zich met de wapens te verzetten; men heeft er een hartstochtelijken volksstrijd van gemaakt, men is listen en gruwelijkheden jegens de Duitschers gaan plegen, die genoodzaakt hebben tot vergeldingsmaatregelen. België heeft eveneens het volkenrecht geschonden.

Deze beschouwingen hebben mij niet overtuigd, en ik vernam met waardeering van mijn hooggeachten Deutschen briefschrijver, dat hij dat wel verwachtte. Zooals ontegenzeggelijk *gebleken is*, heeft Duitsch-

land in zijn oorlogsplan misgetast. De operatiën zijn, na een strijd van vier jaren, uitgelopen op een mislukking, waarvan de natie nu al langen tijd de wrange, bittere vruchten plukt. En niemand weet hoe lang dat nog zal voortduren.

Ik kan mij geen in zedelijk opzicht hooger staande gedragslijn denken, dan te doen wat recht, plicht en eer voorschrijven, dan na te laten wat daarmede in strijd is. De meening, de overtuiging, dat het toegepaste operatieplan de overwinning zou waarborgen, is een noodlottige vergissing, een dwaling geweest. Het plan hield niet in voldoende mate rekening met de krachten der tegenstanders, en ook niet met hetgeen Deutschland zelf daartegenover kon stellen. Bovendien hebben de handelingen der Deutsche legers ontstemming, ja verbittering gewekt bij sommige natiën, die het land te voren hoog stelden en vriendschappelijk waardeerden.

Deutschland heeft den oorlog niet geprovoceerd, maar is er zonder bepaalde noodzaak te vroeg mede begonnen. Op 1 Augustus 1914 was er nog geen besliste aanleiding om daartoe over te gaan. Man had kunnen en moeten afwachten, wat Rusland en vooral wat Frankrijk zou doen.

De onderhandelingen, de pogingen om tot een schikking te geraken, konden, met medewerking van Engeland, worden voortgezet.

De Deutsche Rijkskanselier von Bethmann Hollweg schrijft in zijn reeds genoemd werk (blz. 156):

„Über die formale Behandlung hat bei uns nicht volle Einstimmigkeit geherrscht. Der Kriegsminister, General von Falkenhayn, hielt die Kriegserklärung an Russland für einen Fehler, nicht weil er den Krieg nach der russischen Mobilmachung noch für vermeidbar angesehen hätte, sondern weil er schädliche *politische* Wirkungen befürchtete. Der Chef des Generalstabes, General von Moltke, war dagegen für die Kriegserklärung, weil unser für den Zweifrontenkrieg berechneter Mobilmachungsplan die sofortige Vornahme kriegerischer Handlungen vorsah, und weil unsere Chancen in dem Ringen gegen eine gewaltige zahlenmäßige Übermacht allein von äusserster Schnelligkeit unserer Handelns abhingen. *Seiner Ansicht habe ich mich angeschlossen.*”¹⁾

De Generaal v. Falkenhayn had de zaak bij het rechte einde; hij voorzag terecht „staatkundige nadeelen”. Evenwel bleef het *mogelijk*, dat de oorlog nog had kunnen worden vermeden, in dat opzicht was nog niets gebleken. Nieuwe pogingen om den vrede te bewaren, konden — ja, *moesten* — beproefd zijn geworden. De Rijkskanselier geeft ook nu weer toe aan den Chef van den Generalen Staf; de Strateeg *dwingt* den Staatsman andermaal te besluiten tot een noodlottige daad!

Was dat *niet* geschied, had men afgewacht wat Rusland en vooral wat Frankrijk zou doen, dan hadden deze landen, als zij den oorlog stellig

1) Cursivering van mij.

gewild hadden, hun kaarten moeten openleggen. Zij hadden dan het „odium” voor de opening der vijandelijkheden op zich geladen. Duitschland had België *niet* overweldigd. Hadden Frankrijk of Engeland dat land voor hun operatiën gebruikt — het zal altijd een open vraag blijven of dat inderdaad geschied zou zijn — dan had Duitschland *le beau rôle* gehad.

Maar zou de oorlog dan door Duitschland stellig verloren zijn?

Zou de toestand aldaar dan niet houdbaar, niet te redden geweest zijn?

Ik geloof het absoluut niet. Het Duitsche volk is te krachtig, te flink, te energiek, zijn leger was te sterk om dat te kunnen aannemen. En zeker had de uitslag bezwaarlijk ongunstiger, méér vernederender, ellendiger gevolgen kunnen hebben, dan die, welke het fameuze plan Schlieffen—von Moltke, de als „reddingsplank” beschouwde aanvalsoperatie, aan land en volk veroorzaakt heeft.

Wanneer men deze gevolgen in aanmerking gelieft te nemen, moet men in Duitschland, dunkt mij, toch noodwendig tot de conclusie komen, dat het operatieplan van 1914 *niet* juist, *niet* gepast, *niet* doeltreffend was, voor den destijds bestaanden toestand. En dat het beter geweest ware, indien men, zooals ik in mijn boek schreef, zich gehouden had aan het devies:

„Fais ce que dois, advienne que pourra”!

Het is een niet te miskennen feit, dat hoogst bedroevend voor Europa is, dat in 1914 nòch de staatkundige, nòch de strategische leiding van Duitschland in bekwame en vaste handen berustte, die verlangden den vrede te handhaven. De Keizer was niet oorlogzuchtig, maar wist zich niet als vredesvorst te doen gelden. In hooge mate zelfbewust, wist hij zijn mannen niet te kiezen; menigmaal handeldè hij niet oordeelkundig en gaf hij door zijn uitingen aanstoot, zoodat anderen zich gekwetst achtten. De Rijkskanselier was als staatsman niet bekwaam genoeg, daarbij te zwak van karakter en onhandig. Zijn herhaald „aanpassen” aan de eischen van den Chef van den Generalen Staf was verkeerd en ongemotiveerd; vooral toen de minister van oorlog volkomen terecht van oordeel was, dat er een staatkundige fout begaan zou worden. Generaal Ludendorff, die den inval in België en het gevolgde operatieplan goedkeurt, heeft — zelfs van dat standpunt — tegen de daden en woorden van von Bethmann Hollweg ernstige bedenkingen. Hij schrijft dat de staatsleiding in alle opzichten vreemd stond voor het wezen en de vormen van den oorlog en ze niet begreep, zoodat zij eigenlijk volstrekt niet in staat was om de oorlogvoering te ondersteunen. Hij meent dat de oorlogsverklaring aan Rusland „vornehmlich aus Gründen der inneren Politik erfolgte”; die verklaring schijnt ook hij niet goed te keuren. De redeneeringen waarin gesproken werd van „het onrecht aan België” en van „het vodje papier” getuigen, volgens Ludendorff, van het „ganze verhängnisvolle Denken des Reichskanzlers”. De Strategie ontving geenerlei ondersteuning door de Staat-

kunde, maar ook het omgekeerde had niet plaats. De Generaal erkent dat de buitenlandsche, en later ook de binnenlandsche politiek door een en ander ernstig benadeeld werd, zoodat het geloof ontstond dat Duitschland schuld had aan den oorlog.

L u d e n d o r f f zegt, dat België niet door de Duitschers overweldigd is, want er bestond alle reden om België ingeval van oorlog aan de zijde van Duitschland te verwachten. Ik ben het daarmee niet eens en het is uit de onderzoekingen van Prof. B a r n e s en anderen, hiervoren bedoeld en besproken, absoluut niet gebleken.

Maar wat had Duitschland dan moeten doen, als het den oorlog niet verklaard en begonnen, en het plan S c h l i e f f e n—v o n M o l t k e niet uitgevoerd had?

Misschien had Rusland dan den oorlog alleen aan Oostenrijk verklaard, al was het operatieplan gebaseerd op een oorlog, óók tegen Duitschland. En Duitschland zou dan, gebonden door zijn „blanco-volmacht”, zeker zijn bondgenoot hebben bijgestaan. Voor een oorlog tegen Frankrijk bestond voor Duitschland geen bepaalde aanleiding; maar eerstgenoemd land had zich zeer waarschijnlijk verplicht geacht *zijn* bondgenoot, Rusland, ter zijde te staan. Wat Engeland en Italië gedaan zouden hebben, is onzeker. Maar dat België en Amerika zich bij Duitschlands vijanden gevoegd zouden hebben, mag betwijfeld worden.

In elk geval had Duitschland toch waarschijnlijk den oorlog op twee fronten te voeren. Maar de staatkundige toestand was dan toch stellig voor Duitschland veel gunstiger geweest, en de neutraliteitsschending zou geen aanleiding geweest zijn voor aanstoot van velen, en voor nog méér oorlogsverklaringen.

In mijn „Wereldoorlog” heb ik als mijn meening ontwikkeld, dat Duitschland dan het plan van den grooten Veldmaarschalk H e l m u t h v o n M o l t k e had behooren te volgen; d.i. dat het tegenover Frankrijk aanvankelijk defensief had moeten optreden, waartoe de krachtige verdedigingswerken en het Rijnfront het in staat stelden. En dan had, gezamenlijk met het Oostenrijksch-Hongaarsche leger en onder éénhoofdige leiding van een doortastend strateeg, een offensieve operatie tegen de Russische krijgsmacht ondernomen moeten worden.

Deze zienswijze wordt gedeeld door verschillende Deutsche schrijvers, waaronder mannen, die genoemd mogen worden. In de eerste plaats door Prof. H a n s D e l b r ü c k, een geleerde, die zich sedert langen tijd speciaal bezighoudt met krijgsgeschiedenis en die een talrijke groep medestanders heeft. De hoogleeraar en zijn aanhangers zijn met mij van oordeel, dat het plan om Frankrijk met groote snelheid te overweldigen en schaakmat te zetten, in beginsel *fout* was. De zoogenaamde „Vernichtungsstrategie”, d.w.z. het met groot geweld en in korten tijd neerslaan van de tegenpartij, zoodat deze zich overwonnen moet verklaren, was tegenover Frankrijk misplaatst; vooral nu dat land, tengevolge van Deutsche staatkundige misgrepen, België en Engeland aan

zijn zijde kreeg. Een aanval op de vooruitgeschoven gedeelten van de Russische krijgsmacht in Polen, Lithauen en Wolhynië was te ondernemen geweest. En dat daarbij kans op goeden uitslag zou hebben bestaan, blijkt wel indien ik den slag bij *Tannenberg* in herinnering breng.

Generaal Kabisch noemt in zijn „Streitfragen” nog andere principiele tegenstanders van het plan Schlieffen—von Moltke; als de schrijvers Joh. Ziekursch en Luitenant-Kolonel b. d. S. Boelcke. Ook mijn landgenoot, de Nederlandsche Kolonel J. C. van den Belt, toont zich in zijn gewaardeerd werk over den wereldoorlog — dat in de Deutsche taal geschreven te *Berlijn* het licht zag — voorstander van een ander operatieplan, dan het in 1914 gevolgde. Zooals Generaal Kabisch ook uitvoerig mededeelt, bedoelt hij dat het Deutsche leger met zijn hoofdmacht en onder éénhoofdige leiding met het Oostenrijksch-Hongaarsche leger, de Russen had moeten aanvallen en terugwerpen tot over den *Dnjepper* en in de lijn *Witebsk—Narva*. Van „vernietigings”- of „afmattings”-strategie spreekt hij niet; maar evenmin als ik, gelooft hij er aan, dat het Russische miljoenenleger, met al zijn impedimenta, had kunnen blijven uitwijken en terugtrekken in het ruime achterland; zooals het toenmalige, veel minder talrijke en met veel minder nasleep belaste leger voor Napoleon I deed.

Ook Oberst Klehmet, Oberst Anvers en een correspondent van de „*Kölnische Zeitung*” (1922, no. 734) worden door Generaal Kabisch als tegenstanders van het operatieplan van 1914 genoemd. En ik blijf van oordeel, dat het wenschelijker en beter geweest ware, de inzichten in dat plan neergelegd, *niet* te volgen.

Tegenover Frankrijk stond men defensief sterk in Elzas-Lotharingen, zooals de Deutsche deskundigen erkennen. En op het Westfront had men waarschijnlijk België, en misschien ook Engeland, *niet* als vijanden tegenover zich gehad, terwijl het Fransche operatieplan *niet* gebaseerd was op een opmarsch door België. Dat de tegenpartij het Deutsche gebied niet zou binnendringen, was een onhoudbare eisch, een onredelijk verlangen. De bedoeling om de Fransche macht in minder dan geen tijd als in een dolle bui met een knods neer te slaan, kon tegen het — toch óók krachtige en energieke — Fransche volk, dat sedert ruim 40 jaar verbitterd en door wraakzucht bezielde was, geen kans van slagen hebben. Een beraden en juist oordeel van den Staatsman, had dat moeten begrijpen. De overwinning is onmogelijk te behalen alleen door snelheid en kracht, er moet ook oordeel en overleg voor in practijk gebracht worden. En dan, wie oorlog voert, moet de gevolgen voor zijn rekening nemen en *kan* niet verwachten er „zonder klescheuren” af te komen. Wie kaatst, moet den bal verwachten.

De leiding van de Deutsche krijgsmacht was niet doeltreffend. De Keizer bleef het opperbevel voeren, doch bezat de noodige talenten daarvoor niet. Er had een *zelfstandig* opperbevelhebber moeten zijn; Veldheer, maar óók Staatsman en lid van het Kabinet; zooals v.

Clausewitz leerde. Diens eisch, dat de veldheer zich dan in de nabijheid van het tooneel van den strijd moet bevinden, heeft thans — door telegrafie, radiografie, stoom-, auto-, en rijwielverkeer, enz., wel is waar veel van zijn beteekenis verloren, maar toch blijft het noodig, dat de strateeg in sommige gevallen *persoonlijk kan zien en oordeelen*, wat ter plaatse van een veldslag voorvalt, en dat hij eventueel door zijn beslissing kan ingrijpen.

Dit is nog weer gebleken door het noodeloos verzwakken van het Westfront door 2 legerkorpsen; en ook in den slag aan de *Marne*, toen de opperbevelhebber te *Trier* verblijf hield. Hij zond toen een hoofdofficier, den Overste *Hentsch*, met ongeschreven volmacht naar het gevechtveld, in plaats van er persoonlijk heen te gaan. Zooals bekend is, gaf die hoofdofficier toen aan het 1e leger den last om terug te trekken; een last die een der oorzaken werd dat de veldslag verloren werd. Het is onzeker, zoo niet onwaarschijnlijk, of Generaal *von Moltke* dat zelf gedaan zou hebben.

Generaal *Ludendorff* is een tegenstander van een aanval der Duitsche hoofdmacht op de Russen, doch een beslist voorstander van het plan *Schlieffen—v. Moltke*. Hij bestrijdt ook (blz. 61) nog het denkbeeld van den grooten *Helmuth von Moltke*, den veldmaarschalk van 1870/71, die in den oorlog op twee fronten de operatie tegen Rusland als hoofddoel stelde, in den zin zooals ik bedoel. Deze verklaarde op 14 Mei 1890 dat, indien zoodanige oorlog gevoerd moest worden, de duur daarvan zéér lang, het einde niet te voorzien zou zijn. „*Es kann ein siebenjähriger, es kann ein dreissigjähriger Krieg werden*”. En nu, bij dat z.g. zooveel betere plan *Schlieffen—v. Moltke*, heeft de oorlog *tóch* 4 jaren geduurd, en hij is absoluut *niet* gewonnen, doch in veel opzichten is er alles door verloren!

Ludendorff is een warm voorvechter van de „vernietigings”-strategie. Vooral dáárom juicht hij dat plan zoo toe. En bij den door hem geleiden „*Handstreich*” op *Lwiik* heeft hij die theorie in practijk weten te brengen. Hij schrijft echter óók, dat Duitschland, in staatkundigen zin, een *verdedigenden* oorlog voerde, maar dat de oorlog toch *niet* verdedigend gevoerd mocht worden. Waarom niet?

Ik zal hier over de strategische stelsels van „vernietigen” of „afmaten” niet uitweiden. In mijn boek heb ik reeds aangegeven waarom ik meen, dat een *vasthouden* aan eenig systeem voor strategische operatiën niet is aan te bevelen; maar dat de veldheer *vrij* moet zijn in de keuze van den weg, dien hij zal volgen om het doel te bereiken. Ik kon mij toen beroepen op schrijvers als Generaal Dr. *von Kuhl* en Overste *Wolfgang Foerster*, mijn geachte correspondent van thans. Maar als nu Generaal *Ludendorff* schrijft, dat *v. Clausewitz*, die grootmeester der krijgskunst, eveneens de „vernietigingsstrategie” voorstond en aanbeval, ben ik dat niet geheel eens met eerstgenoemden opperofficier. *Von Clausewitz* wijdt in zijn „*Vom Kriege*” óók aan de verdedigings-strategie alle aandacht. In het 5e Hoofdstuk van

het 6e Boek (Uitgave von Schlieffen, blz. 356), herhaalt hij zelfs een vroegere uiting, zeggende van de strategische verdediging: dat „*deze niets anders is, dan een sterkere vorm van de oorlogvoering*”. Het spreekt van zelf, dat elke vorm der strategie eigenaardige voordeelen en nadeelen, of liever moeilijkheden heeft, en dat door een *lijdelijke* verdediging zelden of nooit veel te bereiken kan zijn. Maar *per se* te willen *aanvallen*, zelfs met verdeelde krachten en tegen groote overmacht, kan toch op den duur ook geen succes beloven; al moge het economisch een groot voordeel zijn den oorlog in 's vijands land te voeren.

De geschriften van sommige Duitsche militairen, eerste autoriteiten, geven soms den indruk als of men „afmatten”, zelfs „verdedigen”, eigenlijk een minderwaardig en daarom verwerpelijk militair bedrijf acht. Het lijkt zooveel flinker, stouter, kraniger, met kracht, energie, doortastend er „op los te slaan”, de tegenpartij maar in kort proces „*aus einem Gusz*” te vernietigen. Ik ben een andere meening toegedaan; ik heb, als Nederlander gelukkig, veel vertrouwen in en verwachting — vooral voor ons land, maar ook in 't algemeen — van een goed geleide, energieke strategische verdediging, die met oordeel en overleg weet partij te trekken van natuurlijke en kunstmatige hulpmiddelen, om den tegenstander „af te matten”, en hem op een gegeven oogenblik, als de kans gunstig is, een flinken duw te geven, zoodat hij de kluts geheel of tijdelijk kwijt raakt. Duitschland had het in 1914 *zóó* tegen Frankrijk een heelen tijd kunnen uithouden, wellicht met minder verlies aan menschenlevens en materieel, dan de poging tot vernietiging gekost heeft.

Ik ga verder en geloof dat het misschien zelfs op het Oostelijk front tegen Rusland, voor Duitschland wenschelijk had kunnen zijn, de toevlucht te nemen tot het in practijk brengen van de *afmattingsstrategie*. Namelijk, wanneer de Russische operatiën inderdaad er toe geleid hadden, dat de strijdkrachten over belangrijke afstand in het uitgestrekte binnenland werden teruggetrokken.

In den laatsten tijd doen verschillende schrijvers zich hooren, die beweren dat het „schijnbaar” op een krachtig offensief gebaseerde Russische operatieplan, eigenlijk maar „*une feinte*” was en niet volgehouden zou zijn. De heer Wolfgang Foerster stelde mij zeer vriendelijk in de gelegenheid kennis te nemen van zijn zeer interessant artikel in no. 29 van het „*Bundesblatt des Deutschen Officiers-Bunds*”, van 5 November 1924, waarvoor ik Z.H. Edelgestr. bijzonder erkentelijk ben. In dat opstel, getiteld: „*Der russische Aufmarsch und Operationsplan gegen Deutschland 1914*”, wordt de korte inhoud vermeld van twee belangrijke geschriften van Russische schrijvers, de Generaals Dobrorolski en Danilow, eerstgenoemde in 1914 chef der mobilisatie-afdeeling, de laatste generaal-kwartiermeester, beiden in den generalen staf. Die geschriften zijn vertaald en critisch beoordeeld door den Majoor b. d. Gunther Frantz, Archivrat im Reichsarchiv, in

zijn pas verschenen werk: „*Ruslands Eintritt in den Weltkrieg*”. Majoor F r a n t z verklaart daarin door bronnenstudie tot de overtuiging gekomen te zijn, dat het Russische operatieplan feitelijk uitging van de beginselen, dat de eerste periode van den oorlog het karakter moest dragen van een zuiveren verdedigingsoorlog, waarin men de aankomst zou afwachten van alle strijdkrachten uit Siberië, Turkestan en Transkaukasië, of misschien ook wel een volledige wijziging van den algemeenen toestand, tengevolge van mogelijke gebeurtenissen op het front in Frankrijk. Een memorie van Generaal D a n i l o w van het voorjaar van 1914 ging uit, niet van een eventueele offensieve operatie tegen de Duitsche en Oostenrijksche strijdkrachten, maar van een beslist en stelselmatig terugtochts-defensief. Dit streed echter tegen de Fransche inzichten omtrent de oorlogvoering en werd daarom voor den bondgenoot onder een „schijnaanval” verborgen gehouden. Overste F o e r s t e r meent, dat het werk van Majoor F r a n t z het beste bewijs levert dat S c h l i e f f e n terecht had afgezien van den „*zoogenaamden grooten opmarsch in het Oosten*”. Waar de Overste er bij voegt „*mit entscheidungsuchender Tendenz*”, kan ik dat laatste met hem eens zijn. Tegen een zoodanige Russische operatieplan zou een offensief, dat een *beslissenden* uitslag beoogde, niet doeltreffend geweest zijn. Daartegen had mijns inziens juist de *afmattings-strategie*, dat is een verdedigend afwachten, toepassing en succes kunnen vinden. Dus *niet* de Russen onbepaald ver in hun reuzenland achterna jagen, *à l'instar* van Napoleon, maar het eigen land beveiligen en de Oostelijke vijanden in de buurt bestoken en harceleeren, overal en telkens waar de gelegenheid zich zou voordoen.

Maar, zal men mij tegenwerpen, dan kwam er geen beslissing, dan werd het een oorlog zonder einde! Wel mogelijk, antwoord ik daarop, dat heeft de Veldmaarschalk v o n M o l t k e immers ook al voorzien en voorspeld! 'T zou dan immers de vraag geweest zijn, wanneer de zaak aan de Russen was gaan vervelen, zoodat ze op hun terugtocht tot inkeer kwamen en men ze weer te pakken kon krijgen. Zou dat wel even lang geduurd hebben als de oorlog met toepassing van S c h l i e f f e n's mooie operatieplan? De beschouwingen van de heeren F o e r s t e r en F r a n t z en de geschriften van de Russische generaals verdienen zéér de aandacht, maar de ruimte ontbreekt mij om er hier verder over uit te weiden.

III.

Waar ik hiervoren als mijn gevoelen heb vermeld, dat in 1914 in Duitschland de juiste verhouding tusschen Staatskunde en Strategie niet in practijk gebracht is, omdat de Staatsman zich voor het operatieplan in bijna alle opzichten geplooid heeft naar de inzichten van den Strateeg, wil ik nu een ander geval uit de eerste periode van den wereldoorlog mededeelen, waarbij in een ander ons naburig land het tegendeel gebeurd is, zooals 't behoort.

Dat voorval is hier, geloof ik, weinig bekend; hoezeer wij er toch zeer in betrokken waren. Er is althans veel minder over geschreven en gesproken, dan over hetgeen in Duitschland ten opzichte van ons land al dan niet beoogd en gedaan is. Ik weet echter wel, dat het dagblad „het Vaderland” in zijn nos. van 12 en 13 April 1923 er melding van gemaakt heeft.

Wat ik bedoel, is de poging in Engeland, in den boezem van de toenmalige regeering aangewend, om ons land door het stellen van een *ultimatum*, de keuze te geven tusschen het prijsgeven onzer onzijdigheid of deelneming aan den oorlog, aan de zijde der Centrale mogendheden. De tegenwoordige Engelsche Minister van Financiën (kanselier van de schatkist) in het kabinet Baldwin, de heer Winston S. Churchill, was in 1914 in het Engelsche kabinet Grey, Eerste Lord der Admiraliteit of Minister van Marine. Bekwaam, ondernemend, energiek staatsman als hij is, stelde hij bijzonder levendig belang in het lot van België en in hetgeen in het eigen land tot hulp van België tegen Duitschland werd verricht. Na den inval der Duitsche strijdkrachten in België en vooral na den slag aan de Marne, maakte hij zich diep bezorgd over het lot van Antwerpen en over het feit, dat deze vastelandshaven misschien het uitgangspunt kon worden voor een onderneming tegen Engeland. Immers Napoleon I had Antwerpen reeds gekenschetst als een dreigend pistool, gericht op de borst van Engeland! En de vrije vaart op de Schelde voor troepen en munitie scheen hem een levensquaestie voor het Belgische volk. Hij meende, dat Antwerpen in de eerste periode van den oorlog de taak te vervullen had, om zooveel vijandelijke troepen als slechts eenigszins mogelijk was, te binden en buiten den grooten slag te houden. Indien het Belgische leger voor de verdediging der vesting versterkt werd door Britsche troepen, zou aan het weerstandsvermogen niet alleen méér kracht worden bijgezet, maar de Duitschers zouden dan bovendien voortdurend beducht moeten zijn voor een uitval uit die richting.

Nu waren er toen in Engeland voor dit doel geen troepen meer beschikbaar, doch de Britsche *territoriale* afdeelingen waren wel bruikbaar te achten voor de verdediging van Antwerpen, in de versterkingen daar plaats. Minister Churchill zond dus, naar hij mededeelt in zijn werk „*The World Crisis 1911—1914*”, een memorandum aan Sir Edward Grey en Lord Kitchenner, waarin hij met nadruk het gewicht van Antwerpen, in het bijzonder voor de oorlogsvloot, uiteenzette. Hij schreef o.a.: „The Admiralty view the sustained and effective „defence of Antwerp as a matter of high consequence. It preserves „the life of the Belgian nation: it safeguards a strategic point which, „if captured, would be of the utmost menace”.

En verder: Om Antwerpen te behouden waren twee dingen noodzakelijk: 1e. krachtige verdediging van de fortelinie, en 2e. vrije, onafgebroken gemeenschap met de zee. Voor het 1e konden de Belgen gemakkelijk versterkt worden door Britsche territoriale troepen. Maar

het 2e doel was van meer beteekenis, want daarmede waren de Britsche relatiën met *Nederland* gemoeid. Churchill stelde voor, dat de Engelsche regeering aan de Nederlandsche zou vragen, om aan Britsche schepen vrijheid te verleen en om over de Schelde naar Antwerpen te varen, voor aanvoer van troepen en legerbehoefden, die aldaar benodigd konden zijn. Dien aanvoer over Ostende en Gent te doen, was, om daarvoor opgegeven redenen, onmogelijk. Hij wees ook op de na-deelen voor de verbonden natiën, voortvloeiende uit de onzijdigheid van Nederland; waarbij de Rijn voor Duitschland werd opengehouden, doch de Schelde gesloten bleef voor België.

„Deze vragen zijn nog „eenigszins delicaat”, schrijft Churchill; „daarom vond hij het beter, ze maar te resumeeren, dan ze uit zijn „memorandum af te drukken”. Hij gelooft nog altijd, dat „*krachtige vertoogen*” tegen de Hollanders, die menschen wel er toe gebracht zouden hebben, om aan de Belgische natie en Antwerpen, in hun doodstrijd, die hulp toe te staan. De waarborg van de Belgische neutraliteit werd oorspronkelijk aan de Nederlandsche regeering verleend; het zou een natuurlijke en rechtmatige eisch geweest zijn, dat er niet noodeloos hinderpalen voor de vervulling er van, in den weg werden gelegd. De sympathie voor het lijden der Belgen werd in Nederland natuurlijk beperkt, door de vrees om in hun lot te zullen gaan deelen. Maar een onzijdig Nederland was voor Duitschland van veel grooter nut, dan een vijandig, een veroverd, of zelfs een verbonden Nederland zou zijn. Zoodra Holland in vijandschap of verbonden was met Duitschland, had Engeland den Rijn kunnen afsluiten. En indien Holland met de Engelschen verbonden was, zouden Texel en de overige Nederlandsche eilanden van enorm strategisch belang worden voor de ondernemingen van de Britsche vloot. Hij meent, dat, indien Nederland de vaart op de Schelde had opengesteld, Duitschland het daarom nog niet den oorlog verklaard zou hebben.

Wat de Engelsche minister bedoelde met de tot ons land te richten „*krachtige vertoogen*”, blijkt duidelijk waar hij schrijft:

„I still think that if Holland would have said to Germany: the „English are threathening us with a blockade of the Rhine if we do not „open the Scheldt Germany would have accepted the lesser of the „evils”.

Dus, die vertoogen zouden beslist het karakter gedragen hebben van een echt *ultimatum*. En ik geloof absoluut *niet*, dat Nederland daaraan had *mogen, kunnen* en *willen* voldoen. En evenmin, dat Duitschland een toegeven aan de Engelsche eischen goedmoedig en gewillig zou hebben geslikt. Er is wel méermalen kans geweest, dat ons land feitelijk in den oorlog betrokken zou worden; maar het is niet aan te nemen, dat wij er buiten hadden *kunnen* blijven, indien de concessie, ten behoeve van Antwerpen en België, aan Engeland gedaan was.

De vraag, eigenlijk de eisch, door Churchill bedoeld in zijn „*ultimatum*”, beteekende dus feitelijk voor Nederland: deelnemen aan

den oorlog, met ons tegen Duitschland, of wel tegen ons met Duitschland! Zóó vatte ook „het Vaderland” van 13 April 1923 deze zaak op.

Nu is ons land, zooals wij aan den lijve gevoeld hebben, wel niet gespaard gebleven voor de Engelsche hongerblokkade en andere oorlogsmisères, maar den oorlog hebben we gelukkig toch niet behoeven mede te maken. Wij hebben dat, voor wat betreft de aanleiding, die het door Minister Churchill verlangde ultimatum daartoe had kunnen doen ontstaan, te danken aan de overige leden van het Britsche kabinet Grey. Immers in „The World Crisis” staat te lezen:

„The Foreign Secretary did not, however, feel able to put this „grave issue to the Dutch Government. Neither did Lord Kitchener „wish to use the British Territorial Divisions in the manner proposed.”

Hier heeft alzoo de Britsche Staatskunde den Strategischen eisch van een lid der regeering, marineminister, gedeceideerd afgewezen. Daarvoor kan Nederland hulde brengen aan de juiste inzichten van den voorzitter van het toenmalige Engelsche kabinet.

Overigens heeft de heer Churchill zich nog al kalm neergelegd bij de beslissing over zijn voorstel; immers hij is minister gebleven, en hij schrijft zelfs over Lord Kitchener's weigering: „and while „adhering to mij own opinion I certainly do not blame him”.

IV.

Terugkeerend tot het Duitsche operatie-plan heb ik nog een punt te behandelen, dat sedert korten tijd óók een „strijdvraag” geworden is; namelijk de vraag: of het oorspronkelijk al dan niet het voornemen van Graaf von Schlieffen geweest is, om den noordelijken vleugel der op het Westfront geconcentreerde legers door de Nederlandsche provincie *Limburg* te doen oprukken, en verder door ons land te marcheeren, om op den buitenvleugel deel te nemen aan de zwenking naar links; ten einde de Fransche strijdmacht te omvatten, en naar men stellig hoopte, neer te slaan. Zoodoende zou tot bereiking van het hoofddoel der operatie op het Westfront, zoowel Holland als België overweldigd geworden zijn.

In mijn „Wereldoorlog” ben ik, na rijpelijk te hebben overwogen wat verschillende bronnen over het operatieplan en de concentratie der Duitsche legers vermeldten, tot de conclusie gekomen, dat dit plan inderdaad moet hebben bestaan; maar dat het later gewijzigd is, zoodat de meest Noordelijk verzamelde Duitsche troepen in plaats van over *Roermond* in ons land binnen te vallen, zich tot beneden *Vaals* naar het Zuiden hebben moeten verplaatsen en met een belangrijke macht door den „nauwen flesschenhals” bij en in den omtrek van *Luik*, in België op te rukken. De Duitsche opmarsch zou door die „manoeuvre om Limburg” een drietal dagen vertraagd geworden zijn.

Tot deze conclusie ben ik indertijd gekomen, voornamelijk door kennis te nemen, in het Fransche dagblad „*Le Matin*”, van het verslag van een „interview”, 't welk de redacteur *Jules Sauerwein* ge-

had had met Dr. Rudolf Steiner, den bekenden filosoof te Dornach, in Zwitserland¹⁾.

In mijn werk heb ik uitvoerig omschreven en met bijlagen toegelicht, hoe ik door Dr. Steiner-zelf overtuigd ben geworden, dat het in genoemde courant vermelde juist was. Ik herhaal dat dus hier niet, maar ik bepaal mij er thans toe te constateeren, dat wijlen de Generaloberst Helmuth van Moltke jarenlang een vertrouwde persoonlijke vriend van Dr. Steiner geweest is, en aan dezen zelf heeft medegedeeld, dat Schlieffen's operatieplan *werkelijk* ook de bedoeling gehad heeft, om door Nederlandsch Limburg op te rukken. Hij, von Moltke, had echter redenen gevonden om dat *niet* te doen, doch de onzijdigheid van Nederland te eerbiedigen.

Toen nu nadat mijn boek verschenen was, de „*Erinnerungen, Briefe, Dokumente*” van Generaloberst von Moltke waren uitgegeven, heb ik het een en ander daaruit gepubliceerd in mijne aanvullingsbrochure. Het bericht uit het blad „*Le Matin*” vond daarin stellige bevestiging. Alzoo was dat voor mij — en voor geheel Nederland — geen punt van quaestie meer. En het spreekt van zelf, dat het bij ons te lande een onaangename indruk maakte, dat wij jaren lang blootgesteld waren geweest aan het gevaar, om even als België, door onzen Oostelijken nabuur overweldigd te worden.

Nu heeft echter de door mij hooggeachte Oberarchivrat, Overste Wolfgang Foerster onlangs aangaande dat punt tegenspraak doen hooren.

In de *Neu-Auflage* van zijn hoogst belangrijk werk: „*Graf Schlieffen und der Weltkrieg*” (1925) schrijft de heer Foerster (in een noot op bladz. 30), dat de desbetreffende uitingen van v. Moltke onjuist zijn, en dat het overweldigen van Nederland evenver buiten de bedoeling van v. Schlieffen gelegen heeft, als buiten die van v. Moltke.

Volgens Overste Foerster werd bij het plan Schlieffen „wel gedacht aan de mogelijkheid om den uitersten rechtervleugel” van de Deutsche legermacht over Hollandsch gebied te leiden, zooals zuiver operatieve gronden van doeltreffendheid moesten doen opperen. Maar op den voorgrond stond daarbij de voorwaarde, dat de Deutsche Staatskunde er in zou slagen te bewerken, dat Nederland zich bij het uitbreken van den oorlog aan de zijde der Centrale mogendheden zou scharen.

De heer Foerster heeft deze tegenspraak herhaald en nader uitgewerkt, eerst in een artikel in de *Deutsche Allgemeine Zeitung*, en daarna nog, eenigszins gewijzigd, in een opstel in het reeds meermalen door mij genoemde maandblad „*Die Kriegsschuldfrage*”.

Naar mijn gewoonte heb ik toen getracht nog meer licht te verkrijgen door mij tot de bron zelve te wenden, en daaraan dank ik de

¹⁾ Terwijl dit opstel gedrukt werd is Dr. Rudolf Steiner overleden.

zeer uitvoerige correspondentie, die ik in Januari j.l. met den heer Foerster heb gevoerd. Ik zal aanstonds verklaren, hoe ik nu over de zaak denk.

Vooraf doe ik nog opmerken, dat Generaal Kabisch, het in zijn „*Streitfragen*” een „buitengewoon gewichtige verandering van „Schlieffen's operatieplan” noemt, als hij schrijft: „Schlieffen habe, *Lüttich* nordlich und südlich umgehend, mit seinem rechten „Flügel durch holländisches Gebiet (über *Roermond*) marchiren wollen, „die Wegnahme van *Lüttich* (wie überhaupt aller Festungen) den „Truppen zweiter Linie überlassend. Moltke will die holländische „Neutralität schonen; so entwirft er den Plan, *Lüttich* durch Handstreich zu nehmen”. De heer Foerster wijst mij er evenwel op, dat deze uiting gegrond is op de gedenkschriften van Generaal von Moltke, die hij onjuist noemt. Generaal Kabisch zou later zelf gaan twifelen aan v. Moltke's mededeelingen hieromtrent.

In „*Der Deutsche Landkrieg*”, 1er Teil, behoorende tot het werk „*Der grosse Krieg 1914—1918*” (in 10 deelen), uitgegeven door M. Schwarte, schrijft Oberst Gustav von Bartenwerffer, dat „ein ausholen bis zur holländischen Grenze notwendig war”.

In de werken van Ludendorff en in v. Bethmann Hollweg's boek heb ik, niets gevonden betreffende een plan van Schlieffen om door Nederland op te rukken. En het officieele Deutsche werk over den wereldoorlog, „*Der Weltkrieg 1914—1918*”, van het Reichsarchiv te *Berlijn*, zwijgt er absoluut over. De heer Foerster, die als Oberarchivrat aan die instelling werkzaam is, schrijft trouwens „dat hij alles gepubliceerd heeft, wat aangaande dat „beweerde plan in het Rijksarchief te vinden is”.¹⁾

Wanneer ik nu mijn persoonlijke opinie over deze zaak ga uitspreken, moet ik zeggen, dat ik mij volstrekt niet begrijpen kan, hoe een groot man als Generaal von Schlieffen, vele jaren achtereen heeft kunnen denken en hopen, dat de Deutsche diplomatie er in zou kunnen slagen te bereiken, dat Nederland te vinden zou zijn om aan Deutschland's zijde een oorlog aan te gaan met België, Frankrijk, Engeland, Rusland, enz. Schlieffen kan toch bezwaarlijk zóó volkomen vreemdeling geweest zijn op het gebied van geschiedenis, internationale Staatkunde, volksmentaliteit en wat dies meer zij, om zoo langen tijd te blijven gelooven aan „de mogelijkheid”, dat Nederland aan zijn

¹⁾ De Kapitein van den Generalen Staf J. J. G. Baron v. Voorst tot Voorst heeft in „*de Militaire Spectator*” van Januari 1925 deze quaestie critisch besproken, zooals van hem — die bekend is door zijn deskundige studiën over het Deutsche operatieplan — verwacht kon worden.

De Oberarchivrat, Overste Wolfgang Foerster heeft in het Aprilnummer van dit tijdschrift op dat artikel een repliek geschreven. De belangstellende lezer moge naar die beide opstellen verwezen worden.

Ook leze men het schrijven over deze artikelen van den mil. medewerker der N. Rott. Ct., in het ochtendblad B van 19 April 1925.

wenschen zou voldoen. Zou ons land zijn verleden zóó sterk gaan verloochenen, dat het, ten behoeve van zijn grooten nabuur zijn bestaan in de waagschaal zou gaan stellen?

Nederland is een klein land en een zwakke natie. Maar het heeft achter zich een veelbewogen, roemrijken tijd van eeuwen, waarin het zich vrijheid en zelfstandigheid heeft verworven, tegen tal van vijanden, die het achtereenvolgens beheerschten of belaagden. Het heeft een tachtigjarigen vrijheidsoorlog gevoerd tegen Spanje. Het heeft meer-malen gestreden tegen Engeland, tegen Frankrijk (onder Lodewijk XIV en Napoleon I) en tegen verschillende, later tot het Deutsche Rijk behorende vorsten. Vrijheid en zelfbestuur zijn voor Nederland kostbare bezittingen, die het met zijn bloed betaald heeft. Het wenscht die te behouden en het zal daarvoor desvereischt op nieuw *alles* op het spel zetten. Het heeft zich door zijn stoute zeevaarders en zijn dappere soldaten in vorige eeuwen een uitgebreid rijk in de Tropen verworven en het handhaaft zich daarin, menigmaal óók nog door wapengeweld.

Maar in Europa verlangt het absoluut niet, zich te mengen in gewapende conflicten tusschen andere natiën. Het heeft geen ander streven dan daarbuiten — dus onzijdig — te blijven. En het zou niet *willen*, niet *kunnen dulden*, dat zijn grondgebied door de strijdmacht van eenige vreemde natie betreden werd, om een andere vreemde natie te beoorlogen.

Wanneer Graaf v. Schlieffen in zijn groote „Denkschrift von Dezember 1905” o.m. geschreven heeft: „Die Niederlande erblicken „in dem mit Frankreich verbundenen England nicht weniger einen „Feind als Deutschland. Ein Abkommen mit ihnen wird sich erzielen „lassen”¹⁾, dan moet ik zeggen, dat die uiting beslist onjuist is. Nederland heeft sedert vele jaren in Europa geen vijand meer. Het is volstrekt niet vijandig gezind, evenmin tegen Frankrijk of Engeland, als tegen Deutschland. Het doet van zijn kant alles wat het, naar eer en plicht, behoort te doen en in acht te nemen tegenover andere staten, om een goede verstandhouding te bewaren, en te kunnen verwachten en verlangen, dat die beantwoord wordt. In dat opzicht is aan Nederland vóór, tijdens en na den wereldoorlog niets te verwijten geweest.

Wij weten thans, dat ook de Generaloberst von Moltke aanvankelijk het plan — of laat ik het, naar 's heeren Foerster's bedoeling, zachter uitdrukken, „den wensch” — gekoesterd heeft, om, even als zijn voorganger in de functie van Chef van den Deutschen Generalen Staf, den rechter vleugel der legers door Nederlandsch Limburg te doen oprukken. Voorts, dat hij eerst in 1909 van „die gedachte” heeft afgezien en besloten heeft tot de in 1914 uitgevoerde „manoeuvre” om die provincie. Dit is geschied, schrijft de heer Foerster, omdat v. Moltke toen overtuigd was, dat het, naar den staatkundigen

¹⁾ Deze aanhaling is uit Overste Foerster's opstel in „Die Kriegsschuldfrage” van Januari 1925, getiteld: „Wollte Graf Schlieffen Holland im Kriegsfall verwalten?”

toestand te oordeelen, aan de Deutsche diplomatie *niet* zou gelukken, Nederland te bewegen om bij het uitbreken van een oorlog „ein Abkommen im Sinne Schlieffen's" met Deutschland aan te gaan. Daaruit valt dus af te leiden, dat Moltke nog 3 jaar lang wél geloofd heeft, dat men daarin stellig zou slagen! Gelukkig heeft hij ten slotte ingezien en begrepen, dat er geen uitzicht op bestond. Dat getuigt dan toch van een méér juisten blik op ons land en van een meer helder oordeel over de staatkundige verhoudingen van Nederland met andere staten, dan de Graaf v. Schlieffen bezat.

Nu doet de Oberarchivrat Foerster opmerken, „dat de mogelijk „heid van het betreden van Nederlandsch grondgebied *uitsluitend* in „de overwegingen van Graaf v. Schlieffen en niet in de beschouwingen van de politieke leiding een rol gespeeld heeft". Hij zegt, „dat „tusschen den Chef van den generalen staf en de politieke leiding „over deze dingen nooit gesproken is en dat het aan de politieke „leiding absoluut onbekend gebleven is, dat de Chef van den generalen staf met deze mogelijkheid rekening gehouden heeft." 1)

Deze opmerking heeft blijkbaar ten doel: het betoog te versterken, dat een feitelijk *plan*, een stellig *voornemen*, om de Deutsche troepen over Nederlandsch grondgebied te doen oprukken, *niet* bestaan heeft; nòch ten tijde van v. Schlieffen, nòch ten tijde van v. Moltke.

Alzoo hebben de Deutsche ministers van oorlog en van buitenlandse zaken, de rijkskanseliers, de Keizer nimmer iets geweten van dien „wensch" der Strategie, om Nederland te bewegen, eventueel aan Duitschlands zijde een oorlog te gaan voeren. Maar de regeling voor de concentratie der Deutsche krijgsmacht op het Westelijk front, was *toch*, zooals gebleken is in 1914, vele jaren achtereen eigenlijk gegrond op de „gedachte", dat Nederland daartoe wel te vinden zou zijn. Ik kan moeilijk de meening van mij afzetten, dat die regeling dan toch een zéér bedenkelijk karakter droeg, en dat de Strategie daarin zekerlijk op hoogst onvoorzichtige wijze anticipeerde op het gebied van de Staatkunde.

Generaloberst v. Moltke kwam in 1909 tot het besluit, dat het Nederlandsche gebied niet betreden mocht worden. Hij heeft dus tot Augustus 1914 ruimschoots den tijd gehad, om de toch niet zoo eenvoudige „manoeuvre om Limburg", zorgvuldig te doen voorbereiden. Maar als er vóór 1909 eens plotseling oorlogsgevaar ontstaan was, zou dat toch waarschijnlijk niet mogelijk geweest zijn en dan zou de „noodtoestand" wellicht *gedwongen* hebben óók de onzijdigheid van Nederland te schenden.

In elk geval is het mijns inziens een fout, een tekortkoming geweest van de Deutsche Strategie, dat men zich niet gehouden heeft aan de leer van v. Clausewitz, en zelfs de Staatkunde eenvoudig *onkundig* gelaten heeft van „den wensch", van „de gedachte" om de operatiën

1) Zie „de Militaire Spectator" van April 1925, blad. 222.

op het Westelijk front in te leiden, óók met het betreden van Nederlandsch gebied. En waar de Oberarchivrat F o e r s t e r verklaart, dat de „politieke leiding” *absoluut onbekend gebleven is met de mogelijkheid*, waarmede de „strategische leiding” rekening hield, waar dus de Deutsche diplomatie en de regeering daarvan *onkundig* gebleven zijn, verklaar ik *niet* te begrijpen, op welken grond zoowel Schlieffen als M o l t k e jarenlang hebben kunnen „denken”, dat die mogelijkheid wèl bestond; en evenmin hoe laatstgenoemde strateeg er toe gekomen is, er zeker van te zijn, dat er van moest worden afgezien.

Het moest toch stellig de taak van de Staatskunde zijn, door haar diplomatie te doen onderzoeken, of er uitzicht bestond om met Nederland te geraken tot een vriendschappelijke overeenkomst in den zin als Schlieffen bedoelde; voorts daaromtrent te berichten, die zaak eventueel verder voor te bereiden, enz.

Maar dan moest de Staatskundige leiding van Deutschland toch ongetwijfeld kennis dragen van dien wensch der Strategie en er mede instemmen!

En ze wist er absoluut niemendal van!

Hoe is dat te rijmen?

De heer F o e r s t e r schrijft in te zien, dat het publiceeren van het beweerde voornemen om ook Nederland te overweldigen, in ons land groote ontstemming tegen Deutschland gewekt heeft. Voorts, dat hij de berichten te dier zake stellig *onjuist* noemt, omdat bij gelegenheid gehad heeft, in het Reichsarchiv de officieele documenten te raadplegen, en zich daarbij overtuigd heeft van de onjuistheid der opvatting van de bedoelingen van v. Schlieffen. Hij tracht nu door zijn tegenspraak Deutschland's goeden naam in ons land te herstellen. Hij staat in voor de waarheid van zijn uitingen, en hij zal als geschiedschrijver nadrukkelijk protesteeren, tegen elke poging om de historische waarheid te vervalschen.

Ik moet dat standpunt waardeeren en de opvatting van den heer F o e r s t e r eerbiedigen. Ik wil dus niet langer twijfel uiten omtrent zijn tegenspraak. Maar ik handhaaf toch mijn hiervoren uitgesproken bedenkingen, tegen de wijze waarop de Deutsche Strategie zich, in zake de voorbereiding der operatiën op het Westelijk front, heeft losgemaakt van de Deutsche Staatskunde, en zich jarenlang feitelijk niet eens bekommerd heeft over hetgeen deze al dan niet wenschelijk, nuttig en mogelijk oordeelde.

Dat Mevrouw v. M o l t k e onjuistheden heeft gepubliceerd, is te betreuren; maar de Gravin was toch stellig te goeder trouw. Dat de Generaloberst lijdend was toen hij zijn „Erinnerungen” opstelde is mogelijk; hij was reeds niet normaal toen de oorlog begon. Dr. Steiner, dien ik een paar maal in *Den Haag* en ook te mijnen huize ontmoette, heeft mij de vroeger van hem ontvangen informatiën mondeling nader bevestigd, en mede verklaard, dat er werkelijk aan-

drang is uitgeoefend, om de uitgaaf van v. Moltke's Gedenkschriften te voorkomen.

V.

Voor Nederland ligt in het voorgevallene bij het ontstaan en gedurende den wereldoorlog de hoogst ernstige les opgesloten, dat het, waar het stellig den vrede wil en niets anders, niettemin **buiten eigen toedoen lichtelijk gevaar kan loopen**, om door de Staatskunde of door de Strategie van eenig ander land, in een oorlog tusschen vreemde natiën te worden gewikkeld of medegesleept.

Ditmaal heeft het geluk ons gediend. Eigenlijk is ons land *toevallig* en volstrekt niet door eigen wijsheid den dans nog ontsprongen!

En daarom is het zoo vreemd, zoo onbegrijpelijk, dat er juist nu zelfs in Nederland, stemmen opgaan die roepen: „geen oorlog meer”! „Ontwapenen! Ons land moet *weerloos* zijn!”

Er is in ons vaderland, ik mag gerust zeggen: *niemand*, die den oorlog wenscht of er naar verlangt. Iedereen vindt hem afschuwelijk. Ik voor mij ben dankbaar, dat ik er nooit aan een heb behoeven deel te nemen, en ik hoop vurig, dat ik er ook nimmer meer een zal beleven; althans een waar Nederland bij betrokken zou kunnen zijn of worden. Maar wie kan een deugdelijken grond aangeven, om te kunnen wenschen of beweren, dat zoo'n oorlog binnen korten of langen tijd niet zal *moeten* worden gevoerd? Dat kan niemand; het is een onmogelijkheid daarvoor eenig houdbaar argument te vinden. Men kan het hopen; zeker. Maar wie kan *in ernst* verklaren, dat hij het *gelooft*? Dat kan niemand, zeg ik nogmaals.

O, het is schoon idealen, illusiën te hebben. Zij bevorderen levenslust en opgewektheid. Maar men ondervindt, dat ze nog al eens wisselen. Als de ervaring leert, dat er een niet te vervullen is, gaat men over tot een ander. Zoo is het nog niet zoo heel lang geleden, een paar jaar vóór den wereldoorlog, dat men in ons land als „**het ideaal**” hoorde verkondigen, dat „Volk en leger één” moest worden. Men kan in *Den Haag* nog dagelijks op een openbaar plein een steenen herinnering aan dien tijd aanschouwen. En nu is het: „weg met het leger! geen man en geen cent daarvoor!” Ik weet wel uit welke kringen die laatstbedoelde kreten komen; maar toch zijn daaronder stellig ook wel aanhangers van het vorige, nu afgedankte ideaal!

Dat de oorlog „afgeschafft” moge worden is hier en daar een *droombeeld* van oud en jong; een oprechte illusie, een eerlijke wensch. Maar het is ook bij zéér velen een leuze, ontstaan door de tijdsomstandigheden waaronder wij leven, maar met minder nobele bedoelingen aangekweekt tot een verwerpelijken waan. Het ziet er in Europa, ja in de gansche wereld waarlijk niet naar uit, dat de kans, de mogelijkheid, te voorzien zou wezen, om internationale conflicten, die als 't ware niet van de lucht af zijn, zonder wapengeweld tot oplossing te brengen.

Laat ik even verklaren, dat ik een oprecht, een warm voorstander ben van de toepassing van het streven, om internationale geschillen en oneenigheden te beslechten door arbitrage of door een uitspraak van het Internationale Hof van Justitie. Wat daardoor reeds bereikt is, verdient de hoogste waardeering, en doet de hoop koesteren, dat langs dien weg in de toekomst nog menigmaal de aanleiding voor een mogelijk *casus belli* uit den weg zal worden geruimd. In dat opzicht stel ik dankbaar vertrouwen in den Volkenbond van Genève.

Maar het protocol van 1924, dat de oorlogen systematisch zou beperken, door een regeling waartoe de zelfstandige staten zich vrijwillig zouden verbinden, en waardoor ook een algemeene beperking der wapening zou worden bevorderd?

Nu, het is *mogelijk*, dat er van dat laatste iets terecht komt, maar als men leest dat een door Amerika bedoeld congres er over zou gaan beraadslagen, maar dat er dan toch van *de legers* geen sprake zou mogen zijn, omdat Frankrijk dat niet wenscht, zoodat de beperking zich tot de vloten zou bepalen, en als men dan tevens verneemt wat de vorige internationale conferentie omtrent die vermindering der oorlogsvloten heeft uitgewerkt, — n.l. minder groote, maar méér kleinere oorlogsvaartuigen — dan kan de verwachting niet zeer hoog gespannen zijn.

En van dat protocol van Genève zal overigens, zooals nu wel algemeen wordt ingezien en onwederlegbaar gebleken is, niet veel terecht komen. Engeland, zijn dominions, Amerika, moeten er niemandal van hebben. Het geeft uiting aan en zoekt kracht voor het streven van Frankrijk, om Duitschland onder den duim te blijven houden; de eigen „veiligheid” en de voordeelen in den wereldoorlog veroverd, in bezit te houden, met behulp van andere staten. Indien Frankrijk eens waarlijk *grootmoedig* handelde tegenover de natie die het met anderen overwonnen heeft, indien het niet zoo klaarblijkelijk verlangde „den Rijn”, misschien ook wel „de Roer” en „de Saar” tot zijn gebied te brengen, indien het ja, ik zou nog een aantal andere desiderata kunnen formuleeren, waardoor de kans op het ontstaan van nieuwe oorlogen aanzienlijk zou verminderen, indien ze inderdaad vervuld werden. Maar er komt toch niets van, en ik zal 't dus maar laten. Zoolang Frankrijk handelt als onder Poincaré en onder Herriot, zoolang de geest van Clémenceau blijft heerschen en het zoogenaamde „vredesverdrag” van Versailles — met zijn onvervulbare eischen op onjuiste grondslagen gevestigd — niet radicaal gewijzigd of geheel van de baan is, valt er voor Europa geen staat te maken op rust en vrede. Wraakzucht en haat worden als 't ware kunstmatig aangekweekt. En de moraliteit is algemeen, in ongeveer alle landen, tot een ongekend laag peil gedaald. Van de sowjets en de bolsjewieken spreek ik niet eens. Misdaden, als diefstal, oplichterij, vervalschingen, zelfs moord en doodslag zijn als 't ware dagelijksche courantenlectuur, en worden bedreven, niet alleen door vagebonden en consorten, maar

óók door óntwikkelden, vroegere welgestelden, beambten, hooggeplaatste ambtenaren, in dienst van particuliere instellingen, tot zelfs van gemeenten of van het rijk. Dat is ongetwijfeld óók een der ellendige gevolgen van den wereldoorlog, waarvan men slechts hopen kan, dat de tijd en de vermeerdering der welvaart er verbetering in zullen brengen. Maar het is ongetwijfeld óók een factor waardoor zelfs internationale conflicten veroorzaakt zouden kunnen worden.

En dan heeft de wereldoorlog óók geleerd hoeveel — laat ik het juister uitdrukken: *hoe weinig* — een verbintenis tusschen staten om elkaar of een ander volk niet in een oorlog te wikkelen, te beteekenen heeft. „Een vodje papier! anders niets”!

Maar, zegt men, *Nederland* kan daarom toch wel ontwapenen. Het heeft niets te vreezen, van geen enkel naburig volk; dat is immers in de jaren 1914—1918 afdoende gebleken!

Neen, dat is het niet; zooals ik hiervoren met stellige feiten heb aangetoond. Het heeft meermalen weinig gescheeld, of *Nederland* was „er bij” geweest. En het zou lichtvaardig zijn, het zou *onverstandig*, ja **dom** genoemd moeten worden, indien we ons lieten wijs maken, dat we er een andermaal wel wederom zullen „doorrollen” en er op nieuw „heelhuids” zullen afkomen.

Ik hoop en verwacht stellig, dat het volk van *Nederland* zich niet door politieke tinnegieters in de maling zal laten nemen, maar dat het de lessen der geschiedenis, bepaaldelijk die van den wereldoorlog, zal begripen en zich die ten nutte zal weten te maken.

Hoe zal de opleiding van het verbindingspersoneel moeten plaats hebben bij de Artillerie?

DOOR

J. VAN DER MEULEN,

Eerste Luitenant der Artillerie.

Alvorens in bijzonderheden te treden, moet ik als mijn meening vooropstellen, dat ik in het algemeen gesproken specialiseering ongewenscht vind. Het „voor alles te gebruiken zijn” geeft aan een wapen de noodige soepelheid en vlotheid; specialiseering geeft een stroef verloop van den gang van zaken. Toch maakt de zoo korte eerste oefeningstijd, gepaard gaande aan het zooveel uitgebreider worden van hetgeen een ieder in zijn rang zou moeten kennen, een specialiseering noodzakelijk. Men is hier dan ook reeds toe overgegaan, zoowel voor beroeps- als voor verlofsofficieren en -onderofficieren (opleiding tot Bt.O., verkenners en adjudanten en verbindingspersoneel) als voor de dienstplichtigen (opleiding tot stukrijder, kanonnier en telefonist-seiner). Wij moeten dit helaas aanvaarden en kunnen dat ook, als men in dezen niet overdrijft.

Ik kom nu tot de opleiding van verbindingspersoneel en wel eerst tot de opleiding der officieren.

Thans worden alle verlofsofficieren in hun eerste-oefeningstijd van 1 jaar vrijwel gelijk opgeleid (alleen na het verlaten van de S.V.O. heeft eenigermate een splitsing plaats bijv. bij de B.A. in toekomstige verlofsofficieren bestemd voor 7 Veld, 12 of 15 Hw.).

Eerst tijdens de herhalingsoefeningen vangt de specialiseering, als boven genoemd, aan. Ook hier hapert zoo nu en dan nog wel iets aan, wat begrijpelijk is, als men bedenkt, dat die herhalingsoefeningen dikwijls vallen — en terecht — tijdens de serie in de L.b.O. of tijdens de manoeuvres waarbij „opleiding” min of meer wordt vervangen door „gebruikt worden als”.

Twee zaken, die alleen een maximum rendement zullen geven, indien ze in een juiste verhouding tot elkander staan. Voor de verbindingsofficieren — die van den verbindingsdienst nog zeer weinig weten — moet de opleiding in den beginne veel theorieën omvatten. In de genoemde periodes is daarvoor echter gewoonlijk geen voldoende beroepspersoneel beschikbaar.

Om echter volkomen bruikbaar te zijn als verbindings-officier (bij een R.V.A. zijn er 4 noodig met de noodige reserves), zal naar mijn meening de specialiseering reeds in den eersten oefeningstijd moeten vallen. De tactische en technische kennis van den verbindingsdienst, die hem moet worden bijgebracht, is zoo veelomvattend, dat reeds van

den aanvang af specialiseering zal moeten plaats hebben. Bij de artillerie zullen deze officieren op de hoogte moeten zijn, behalve natuurlijk volledig van den verbindingdienst, van de organisatie en de tactiek, vooral wat betreft het eigen wapen; goede artilleristen behoeven zij echter niet te zijn, hun oorlogsfunctie eischt dit niet van hen, dus de tijd hieraan besteed is grootendeels vermorst. Ze zouden dan ook elf maanden aan de S. V. O. moeten blijven en één maand naar de regimenten moeten gaan, omdat ook voor hen een verblijf in den troep noodzakelijk is. Gedurende die maand zal evenwel ook aan hun speciale opleiding nog de noodige aandacht moeten worden geschonken.

M.i. ware die maand te kiezen in September, omdat de manoeuvres de beste gelegenheid vormen om hen in den troep in hun speciale betrekking te oefenen.

In hoeverre het wenschelijk is de leerlingen een langeren of korteren tijd te doen opleiden bij II-Reg. Genietroepen, wil ik in het midden laten. Deze tijd zal echter in mindering moeten komen van het verblijf van 11 maanden bij de S.V.O.

Rest nog te behandelen de opleiding van de dienstplichtige onderofficieren en manschappen van den verbindingdienst. Aangezien die opleiding voor een zeer groot gedeelte gecombineerd zal moeten plaats hebben, zal ik dit ook gezamenlijk behandelen. Bij een R.V.A. zijn thans noodig 6 onderofficieren en \pm 275 manschappen aan verbindingspersoneel (afhankelijk van bewapening van de IIIe afdeeling met 12 of 15 Hw.).

Hoe geschiedt die opleiding thans? Bij alle regimenten niet op een zelfde wijze. De manschappen, die worden opgeleid tot telefonist-seiner, worden genomen uit de onberedenen, dus uit de kanonniers. Al naar gelang van de verschillende regimenten en verschillende opleidingen, heeft men nu meer of minder geeischt ook kanonniers te krijgen, d.w.z. naast de opleiding tot seiner-telefonist werd ook opleiding gegeven bij het geschut, soms zelfs in optuigen.

De opleiding tot telefonist is, zoover deze niet in het gedrang is gekomen door de groote hoeveelheid te verwerken stof, nog net als voor vele jaren terug, wat zeggen wil absoluut onvoldoende voor den tegenwoordigen tijd. De opleiding tot seiner is meestal ook onvoldoende.

Dit is verbindingspersoneel, waarmede wij te velde zullen moeten trekken. Personeel, onvoldoende opgeleid, dat daarna nog tijdens het groot verlof een groot gedeelte van de onvoldoende kennis is vergeten.

Onderofficieren voor den verbindingdienst zijn er niet, behalve de enkele beroepsonderofficieren, die daarvan op de hoogte zijn. Dit kan en dit moet naar mijn meening veranderen en hoe eerder hoe liever, willen wij voorkomen, dat wij bij een eventueele mobilisatie practisch gesproken zonder verbindingspersoneel zitten.

Dat de opleiding onvoldoende is, zal wel blijken uit de antwoorden op de volgende vragen: hoeveel % van de dienstplichtigen, die

in opleiding zijn geweest, hebben voldaan aan de eischen gesteld voor geoefend seiner? En hoeveel % waren zoodanig geoefend, dat ze aan die eischen bijna voldeden?

Het antwoord zal niet anders luiden dan:

„Zeer, zeer weinig”. De vraag zou nu gesteld kunnen worden, is het noodzakelijk, dat aan die eischen wordt voldaan? Mijn antwoord hierop luidt, dat het overgrootste deel der seiners hieraan moet voldoen. Allen zou natuurlijk gewenscht zijn, doch in de praktijk zal dit een onbereikbaar ideaal blijken. Intellect (dat wordt vereischt) is niet identiek met aanleg tot seiner, al zal natuurlijk intellect de kans op aanleg grooter doen zijn.

Ook schiet bij de B.A. niet veel intellect over voor opleiding tot seiner, nadat van de onberedenen reeds de adspirant-wachtmeesters zijn afgenomen, terwijl ook voor richter een zekere mate van intellect noodig is. Die eischen zijn in de eerste plaats niet gesteld, om als „vodge papier” te worden beschouwd en bovendien zal — waar men feitelijk één verbindingsnet heeft over het geheele strijdende leger — samenwerking met de beter geoefende seiners van de genie en infanterie (hier heeft wel opleiding plaats tot seiner zonder meer) lastig worden. Ook de combinatie telefonist-seiner is onbestaanbaar. De eischen aan de telefonisten en aan de seiners te stellen zijn te zwaar, om gedaan te krijgen, dat de man na 5½ maand aan beide zal voldoen. Iemand zeide eens tegen mij, dat het zoo'n groot voordeel gaf, als de telefonisten tevens seiner waren, want zeide hij, is mijn telefoonverbinding gestoord, dan kunnen de telefonisten optreden als seiner, ik heb dan met een minimum personeel, tevens aan den eisch van verdubbelen der verbinding voldaan. Dit klinkt ook werkelijk erg aantrekkelijk, maar ik zou willen vragen: Wie herstelt dan de telefoonverbinding? En hoe vaak zal tusschen 2 telefoonposten het zicht zoodanig zijn, dat directe optische verbinding mogelijk is?

Afgezien nog van het feit, dat de telefoon liefst loodrecht op de frontlijn der hws. wordt aangelegd (al kan dit vaak niet) terwijl optisch zoo eenigszins mogelijk zig-zag naar voren moet worden geseind, beide met het doel om de kans van afluisteren of medelezen door den vijand te verminderen. Een optische verbinding is trouwens niet te improviseren. Mij is gebleken, dat het verkrijgen van optische gemeenschap, als de afstand meerdere K.M. bedraagt, vaak lang duurt, soms wel eenige uren. Wel zou natuurlijk die verbinding voorbereid kunnen zijn vóór de storing optreedt, maar dan waren de telefonisten toch daarvóór gedurende korteren of langeren tijd daarmee bezig en is die tijd hiervoor wel steeds beschikbaar?

Naar mijn meening zou die opleiding als volgt moeten geschieden: Er moet plaats heben een afzonderlijke opleiding tot seiner en een tot telefonist. Deze manschappen zullen behalve tot soldaat ook voor niets anders worden opgeleid dan tot ordonnans (niet bereden) buiten hun opleiding tot telefonist of seiner. Ten einde, indien dit noodig is

hen ook bij het geschut te kunnen doen invallen, zou het m. i. wel wenschelijk zijn, hen ook iets van het geschut te leeren, maar die opleiding niet verder uit te strekken dan tot z.g. handlangersdiensten. Hiervoor zoude ik willen bestemmen $\frac{3}{4}$ uur per week.

Ik zou echter persé geen langeren tijd daarvoor uitgetrokken willen zien, liever in het geheel niets, dan langer. In den beginne kan de opleiding tot seiner en telefonist gezamenlijk plaats hebben. Een der eischen voor telefonist is ook seinen en opnemen op gehoor met den brommer, al is het vereischte tempo veel langzamer dan voor de seiners. Bovendien is dan de seiner tevens „hulp”telefonist en de telefonist „hulp”seiner wat m.i. wenschelijk is, ik wees er hierboven reeds op, dat ik in het algemeen specialiseering niet gaarne te ver doorgedreven wil zien. Bij deze gezamenlijke opleiding, die naar mijn meening ongeveer 1 maand moet duren, moeten ook worden ingedeeld de adspirant-dienstplichtige-wachtmeesters voor den verbindingdienst. Deze zijn ook noodig, men kan toch die 6 wachtmeesters (met de noodige reserves), die per R.V.A. noodig zijn, niet uitsluitend uit het beroepspersoneel halen, die zijn m.i. nuttiger te gebruiken bijv. als S.C. of hulprichtter.

Naar gelang van hun aanleg wordt daarna de opleiding gesplitst in een voor seiners en een voor telefonisten, de adspirant-wachtmeesters bij de laatste.

Aan welke eischen een seiner moet voldoen is bekend. Behalve vlot seinen (zie de eischen in V.Opt.S.I) moet hij met den technischen en administratieven dienst op een verbindingspost volkomen op de hoogte zijn, een voldoende kennis hebben van het V. Vbd. D. '24, berichten kunnen vereijferen en ontcijferen, als ordonnans kunnen optreden en een in orde zijnde telefoonverbinding kunnen bedienen (geen centrale). Genoeg stof dus om te verwerken, laten we hopen, dat hij die na afloop van zijn eerste-oefeningstijd grondig onder den knie heeft. Dit kan en moet ook worden geëischt, maar veel meer is niet te eischen.

Voor den telefonist is de opleiding moeilijker. Hij moet voldoen aan de zelfde eischen als de seiner, al mag met een langzamer tempo van seinen worden volstaan — hij moet b.v. kunnen seinen en opnemen met den brommer; als de stroom te zwak is voor het opnemen van gesprekken zal vaak verbinding met den brommer mogelijk blijken —, hij zal ook telefoonnetten moeten kunnen aanleggen en bedienen. Begin 1926 ontvangen de onderdeelen van het leger waarschijnlijk het nieuwe materieel, met centrales enz. Niet alleen zal hij dit moeten kunnen bedienen en alle stringen daarin kunnen opsporen en zoo mogelijk herstellen. Hij zal met alle te vorderen materieel moeten kunnen werken; moeten kunnen onderzoeken hoe dit materieel geschakeld moet worden. Om een voorbeeld te noemen, sommige telefoontoestellen moeten parallel, andere moeten in serie worden geschakeld. Hoeveel soorten centrales zal hij moeten kunnen bedienen?

Hij zal verbindingen moeten kunnen aanleggen, niet zooals tot nu

toe gebeurde een paar lijntjes in de boomen hangen en als er geen boomen zijn, kris-kras over het terrein en daar een versperring maken, zooals we nu veelal zien, waardoor alle draden stuk gelooopen zijn, als een sectie infanterie die hindernis heeft moeten overschrijden. Die lijnen zullen systematisch moeten worden aangelegd, langs assen loopende over telefoonpalen met isolatoren, of behoorlijk in de boomen aangebracht, al zal soms in den beginne — en ook bij vredesoefeningen — door gebrek aan tijd met een primitieveren aanleg genoeg moeten worden genomen. Uit de oorspronkelijke klasse zullen hiervoor de meest ontwikkelden moeten worden gekozen; storingen opsporen en herstellingen doen aan toestellen en centrales eischen een vrij diepgaande kennis van de grondbeginselen, waarop de werking van die toestellen berust.

Aan al die eischen volkomen voldoen, is te veel gevraagd in 5½ maand van menschen, die alleen lager onderwijs of weinig meer hebben genoten, maar ons eigen materieel moet toch grondig worden gekend en ook de schakeling van en het opsporen en z. m. herstellen van meer eenvoudige storingen in gevorderde centrales en toestellen. Daarom zal m.i. de adsp. wachtmeester ook deze opleiding moeten volgen. Dat aan de eischen niet volledig voldaan kan worden, moge hieruit blijken, dat men bij de Genie, waar men toch intellectueel beter onderlegde dienstplichtigen krijgt, geen kans ziet in 5½ maand hiervan telefonisten te maken en aldaar nog een splitsing maakt in telefonisten (centrale- en toestelbeambten) en lijnwerkers (tevens toestelbeambten). Bij de artillerie mag en kan men de eischen lager stellen. Wij werken niet op die groote centrales als de Genie, die het verbindingspersoneel geeft voor de hoogere commandanten (zie pnt. 93 en 94 V.Vbd. D. '24). De praktijk zal moeten uitwijzen in hoeverre ook bij ons nog een splitsing in de telefonisten zal moeten worden gemaakt; ik hoop en geloof echter, dat wij niet tot een zoover doorgevoerde specialiseering zullen behoeven te komen.

*De adsp.wachtmeesters zullen na die 5½ maand verder moeten worden opgeleid. Aangezien er waarschijnlijk slechts één per regiment zal zijn uit iedere lichter, zal de opleiding gecentraliseerd moeten worden. En wel of bij II Reg. Genietroepen, of als het daar niet mogelijk is, bij 1 R.V.A. of Det. R.Vg.A. te Utrecht, omdat dan geprofiteerd kan worden van de vele typen van centrales en toestellen bij II Reg. Genietroepen aanwezig. Een bezwaar daarvoor is de ongelijke opkomst der ploegen bij de verschillende Brigades. Een oplossing is niet gemakkelijk, doch zal gevonden moeten worden, bijv. voor allen opkomst tegelijk bij 1 R.V.A. en na opleiding indeeling naar behoefte, als thans voor de hoefsmēden bij 5 R.V.A. geschiedt. Een instructeur (stel dat die voor 1 man beschikbaar kan worden gesteld) kan met 1 man geen centrales bedienen, enz.

Ook zal zeer spoedig een begin moeten worden gemaakt met de opleiding van goed onderlegde instructeurs voor den telefoondienst. In

tegenstelling met de infanterie, missen wij die bij ons wapen nog vrijwel geheel. Hebben nu de telefonisten en seiners een voldoende opleiding gehad, dan mag men hopen, dat zij bij mobilisatie, na terugkeer van groot verlof, nog goed bruikbaar zijn of dit althans zeer spoedig weer zullen zijn. Nu kan die verwachting niet worden vervuld, ze zijn nog onvoldoende geoefend bij vertrek met groot verlof.

Het is noodig dat zeer spoedig verandering in de opleiding komt en een voldoende aantal beroepsofficieren en -wachtmeesters tot instructeur in het telefoneeren wordt opgeleid, opdat er niet meer ploegen telefonist-seiner onvoldoende zullen worden afgericht en wij dus bij mobilisatie vrijwel zonder verbindingspersoneel zullen zitten.

Er is nog een zeer groote achterstand ter zake in te halen.

Gegevens vreemde legers. (Juni 1925).

POLEN II.

1. Organisatie en reorganisatie.

In de gegevens vreemde legers van Mei 1924 werd een overzicht gegeven betreffende organisatie, sterkte, opleiding enz. van het Poolse leger.

In 't kort zij uit die gegevens herhaald dat Polen is verdeeld in 10 legerkorpsdistricten in elk waarvan gelegerd zijn 3 infanterie-divisies, 1 cavaleriebrigade, 1 reg. bereden jagers (levert bij mobilisatie 1 eskadron aan elke div.), 1 reg. legerkorpsart., 1 reg. pioniers, 1 treinkorps met motor- en 1 idem met paardentraction, 1 afd. geneesk. dienst en 1 afd. gendarmerie.

De groote eenheden in vreedstijd zijn: 30 inf. div. à 3 reg inf. en 1 reg. lichte art.; 10 cavaleriebrigades à 3 reg. cav. en 1 afd. rijd. art.

Wapensgewijze: 90 reg. inf., 30 reg. cav., 10 reg. bereden jagers, 30 reg. divisieart., 10 reg. legerkorpsart., 2 reg. bergart., 10 afd. rijd.-art., 2 reg. zware legerart., 1 reg. lucht doelgeschut, 1 reg. kustartillerie, 3 reg. luchtvaarttroepen, 5 bat. ballondiensttroepen, 10 reg. pioniers, 1 bat. pontonniers, 1 bat. verlichtingstroepen, 3 reg. spoorwegtroepen, 1 reg. vechtwagens, 10 treinkorpsen met motor- en 10 idem met paarden tractie, 1 chemisch bataljon.

In vergelijking met andere legers valt op, de ruime toebedeeling aan cavalerie bij het Poolse leger.

De reorganisatie van het Poolse leger werd in 1924 krachtig ter hand genomen.

Reeds in vreedstijd is thans voor de cavalerie het divisieverband ingevoerd (5 cavaleriedivisies elk à 2 brigades); ook kwam een nieuwe dienstplichtwet tot stand.

2. Dienstplichtwet.

23 Mei 1924 werd de nieuwe dienstplichtwet aangenomen, die op 18 November d.a.v. in werking trad.

Het beginsel van *algemeene* dienstplicht blijft daarin gehandhaafd.

De dienstplichtige behoort gedurende zijn actieven dienst (eerste oefeningstijd) tot het *actieve leger* (diensttijd voor cavalerie en veldartillerie 2 jaar en 1 maand, voor de overige troepen 2 jaar), daarna gaat hij tot het jaar waarin hij zijn 40e levensjaar voleindigt naar de *reserve* over, ten slotte behoort hij tot de voleindiging van het 50e levensjaar tot den *landstorm*.

¹⁾ Zie ook de overzichtstaat van de samenstelling der legers van de Kleine Entente en van Polen, welke staat een bijlage vormde van de gegevens over Tsjecho-Slowakije voor Februari 1924.

De dienstplichtige leeftijd vangt aan op 1 Januari van het jaar waarin het 21e levensjaar voleindigd wordt.

In oorlogstijd zijn alle burgers van voleindigd 17e tot 55e levensjaar, die niet tot het actieve leger, de reserve of den landstorm behooren verplicht tot hulpdiensten, waarvan de aard in een afzonderlijke wet bepaald wordt.

Ofschoon de eerste oefeningstijd 2 jaar duurt (voor cavalerie en veldartillerie zelfs 2 jaar en 1 maand) laat het oorlogsbudget niet toe 2 lichtingen elk van \pm 210.000 man steeds onder de wapenen te houden.

De begrootingssterkte is gemiddeld dan ook niet hooger dan 280.000 man, zoodat de oplossing moest gevonden in een systeem, waarbij verschillende categorieën een vermindering van den dienstdtijd kunnen verkrijgen.

Zij die een middelbare school of daarmede gelijkwaardig geachte vakschool hebben afgehoopen, kunnen volstaan met een dienstdtijd van $1\frac{1}{2}$ jaar, te volbrengen in een eerste periode van 15 maanden en een tweede periode van 3 maanden, welke vervuld wordt in den zomer van het volgende kalenderjaar.

Worden in de 15 maanden de bekwaamheden niet verkregen om voor eene benoeming tot reserve-luitenant in aanmerking te komen, dan wordt het recht op de dienstdtijdverkorting van 6 maanden verloren.

3. Verdere vorming van officieren.

Te Warschau is een cursus van 2 maanden georganiseerd ter verdere vorming van artillerieofficieren. Deze cursus staat onder leiding van een Fransch generaal en wordt o.a. gevolgd door een twaalfstal kolonels van het Poolsche leger.

4. Reserve officieren.

31 Dec. is de registratie der reserveofficieren afgesloten. Degenen, die zich op dien datum niet als zoodanig bij hun districtscommando hadden gemeld, verloren den officiersrang en werden teruggesteld tot gewoon soldaat.

5. Grenstroepen.

Daar invallen van benden aan de Oostgrenzen van Polen groote onrust onder de bevolking brachten werd de *grenspolitie* gemilitariseerd.

Tevens wordt opgericht een *Grensbeveiligingskorps* dat gesteld wordt onder den Minister van Binnenlandsche Zaken. De commandant van bedoeld Korps heeft den rang van brigade-generaal.

Het korps zal bestaan uit 5 brigades elk à 4 bataljons infanterie en 4 eskadrons cavalerie. De oprichting nam een aanvang in October 1924 en geschiedt in 3 phasen. Het eerst zijn of worden gevormd 3 brigades voor Wilna en Wolynië.

Bij het Korps worden recruten ingedeeld die eerst 6 maanden bij het actieve leger gediend hebben.

In Maart 1925 werd bepaald dat door de bataljons- en eskadronscommandanten soldaten in actieven dienst mogen gehouden worden, voor zooverre zij, vóór hun overgang naar de reserve, den wensch hebben te kennen gegeven als capitulant bij het grensbeveiligingskorps te willen blijven.

6. Begrooting.

In Februari 1925 werd door de Poolsche volksvertegenwoordiging eene verhooging van de legerbegrooting voor 1925 van 648 op 765 millioen zloty (waarde van de goud frank) toegestaan, nadat te voren de Minister van Oorlog had verklaard dat hij, indien de verhooging zou worden afgestemd, niet langer de verantwoordelijkheid voor de landsverdediging zou kunnen dragen.

Het totaal der staatsuitgaven voor 1925 bedraagt 1910 millioen zloty, zoodat Polen ruim 40 % der staatsuitgaven aan het leger ten koste legt. In geen ander land van Europa wordt een dergelijk hoog percent der uitgaven voor de defensie besteed.

7. Munitie.

De Westerplatte (eiland) bij Danzig wordt tot een groote Poolsche munitieopslagplaats ingericht, waarvan de kosten \pm 6 millioen zloty zullen bedragen.

8. Vestingen.

Posen en Thorn worden van vooruitgeschoven linies met moderne pantserforten voorzien. Ook Culm en Graudenz beiden aan den Weichsel gelegen, worden tot gordelvestingen ingericht.

9. Marine.

Door Duitschland zijn aan Polen overgedragen 6 kleine torpedojagers en 4 mijnenvegers.

Het Poolsche *vlootprogram* strekt zich uit over 12 jaren, in welken tijd de vloot gebracht zal worden op 3 kruisers van 10.000 ton, 6 torpedojagers, 12 torpedobooten, 12 duikbooten en 36 hulpvaartuigen.

De volksvertegenwoordiging besliste dat met de oprichting van deze vloot zonder uitstel begonnen kon worden.

19 November 1924 zijn reeds eenige torpedobooten en duikbooten in Frankrijk besteld.

De sterkte der vloot aan personeel zal worden 150 officieren en 2000 man.

Het minimum programma voor de *marine luchtvaart* omvat 36 bombardements-, 36 gevechts-, 54 verkennings- en een groot aantal reserve vliegtuigen; bovendien 6 kabelballons.

DENEMARKEN IX.

1. Oorlogsbegrooting.

5 Maart 1924 diende de socialistische Deensche Minister van Landsverdediging bij het Folketing (Tweede-Kamer) een voorstel in om de militaire begrooting voor het loopende jaar met 7½ millioen kronen

te verminderen door toepassing van verschillende bezuinigingsmaatregelen, o.a. het niet houden van herhalingsoefeningen.

Het Folketing, waarin de sociaal-democraten in samenwerking met de radicalen een kleine meerderheid hebben, nam op 20 Maart de aldus verminderde militaire begrooting aan, doch het Landsting (Eerste-Kamer) waarin de liberalen en de conservatieven sterk in de meerderheid zijn, kon zich slechts met eene vermindering der begrooting met 700.000 kronen vereenigen en zond het ontwerp met dat advies terug naar het Folketing.

Hetzij, dat het socialistisch ministerie het niet op nieuwe verkiezingen wilde laten aankomen, hetzij om andere redenen, een feit blijft het dat het Folketing op 31 Maart het amendement van het Landsting overnam en stemde voor eene vermindering van het oorlogsbudget met 700.000 kronen.

2. Ontwapening.

In de gegevens vreemde legers van December 1924 werd een overzicht gegeven van het drietal wetsontwerpen (I. ontwapening, II. oprichting van een wachtkorps, III. oprichting van eene staatsmarine) welke op 8 October 1924 door het socialistische Ministerie „Stauning” bij het Folketing werden ingediend.

27 November 1924 werd het ontwapeningsontwerp in eerste lezing door het Folketing aangenomen en daarna ter behandeling gegeven aan een parlementaire commissie van 15 leden.

De radicale leden van die ontwapeningscommissie uit het Folketing dienden in Maart 1925 een ontwerp in tot wijziging van dat der sociaal-democratische regeering.

De socialisten hebben besloten met het radicale voorstel mee te gaan, terwijl ook de regeering het overnam.

Het radicale voorstel is dus ten slotte het voorstel geworden waarvoor in de commissie een meerderheid te vinden was. Het moet nu nog in tweede lezing in het Folketing komen, doch zulks zal dit jaar wel niet meer geschieden.

Wordt het voorstel later eventueel door het Folketing aangenomen, dan heeft het zeer veel kans te stranden in het Landsting, te meer daar reeds bij het voorstel tot vermindering der militaire begrooting met $7\frac{1}{2}$ miljoen kronen (zie punt 1) bleek, dat het Landsting den strijd met het Folketing niet vreest.

Het voorstel der radicalen draagt den naam van: „Wetsvoorstel ter hervorming van leger en vloot tot een wachtkorps en eene rijksmarine, bestemd om Denemarkens neutraliteits- en volkenbondsplichten te vervullen”; het zal in de volgende aflevering behandeld worden.

Ter aankondiging ontvangen.

Colonel M. GIVIERGE. Cours de cryptographie. 2e édition. *Nancy—Paris—Strasbourg*, 1925. BERGER LEVRAULT.

Lieutenant-Colonel REBOUL. Mobilisation industrielle. Tome I. Des fabrications de guerre en France de 1914 à 1918. Avec 4 graphiques. *Nancy—Paris—Strasbourg*, 1925. BERGER LEVRAULT. (fr. 6.75.)

Colonel DUCHÊNE. Comment naquit l'artillerie de tranchée française. *Nancy—Paris—Strasbourg*, 1925. BERGER LEVRAULT (fr. 1.50.)

Colonel NEMOURS. Histoire militaire de la guerre d'indépendance de Saint-Domingue. Tome I. La campagne de Leclerc contre Toussaint-Louverture. *Nancy—Paris—Strasbourg*, 1925. BERGER LEVRAULT.

Taschenbuch der Luftflotten 1924/25. IV Jahrgang. Dr. Ing. WERNER VON LANGSDORFF. *München*. J. F. LEHMANS (geb. Mk. 12.)

Freischaren und Freikorps. Auf Grund von Kriegserfahrungen. K. ADARIDI. Ehem. Kaiserl. Russ. Generalleutnant. *Berlin*, 1925. R. EISENSCHMIDT. (Mk. 5.)

Musu Zinyas, onder Redactie van Majoor V. STEPONAÏTIS. *Kaunas*, 1925. VALSTYBÈS SPAUSTUVÉ.

Commandant BISWANG. Les „engins d'accompagnement" en France et à l'Etranger. *Nancy—Paris—Strasbourg*, 1925. BERGER LEVRAULT.

Taschentabelle nebst Anweisungen für den Artillerie-Unterroffizier und Infanterie-Geschützführer, von R. FREYER, Lt im 3 preuss. Artillerie-Regt. *Charlottenburg 4*, VERLAG OFFENE WORTE (M. 3.—).

Der Weltkrieg in Umrissen von CONSTANTIN HIERL, Oberst a. D. III Teil. *Charlottenburg 4*, 1925. VERLAG OFFENE WORTE. (M. 8.—).

Inhoud van Tijdschriften. (N. O. I.)

Ind. Mil. Tijdschrift *Maart* 1925. De heer van Straten levert een zeer goed opstel over den strijd in Kameroen. Hoewel de omstandigheden, vooral wat betreft de bevolking in Duitsch Guinea, wel wat verschillen met die in onze Koloniën, ligt er voor den kolonialen officier een dankbaar veld van studie in deze en andere overzeesche oorlogen. Gaarne wilden wij in dit verband nog eens wijzen op de z.g. Congo-acte, en wel m.h.o. op het feit, dat Duitschland getracht heeft de Afrikaansche gebieden neutraal te verklaren.

Dr. B a l n e r zet zijn zeer belangwekkende verhandeling over het karakter van den Indischen soldaat voort.

„Cavalerie in haar optreden tegen moderne strijdmiddelen”, een artikel van de hand van den heer F. C. T h o m s o n. Naar onze meening is de schrijver te kort geschoten in zijn poging om het optreden *tegen* vliegtuigen te verduidelijken, wel zegt hij hoe de cavalerie zich aan de waarneming vanuit vliegtuigen moet onttrekken. Bij het lezen van het „optreden van cavalerie tegen pantserauto's” voeren onze gedachten naar het begrip Lichte Brigade; immers de bestrijding van dergelijke aanvalsmiddelen kan slechts door de noodige vuurkracht geschieden.

Volgt een uiteenzetting over slijtage en verkopering van vuurmonden, waarin de heer E. K o p p e n veel wetenswaardigs vertelt over de oorlogservaringen, die met het geschut zijn opgedaan; speciaal tengevolge van het enorme munitieverbruik, waardoor snel-aanmaak een vereischte werd, werden vele vuurmonden onklaar. Een lezenswaard artikel voor geschut-technische officieren.

Ten slotte de opgaven toelatingsexamen H.K.S. 1925 in Bandoeng en de gewone rubrieken.

Orgaan N.I.O.V. *Februari* 1925. Het Orgaan opent met de voortzetting van het historisch overzicht van de meeningen, die ten tijde van de oprichting van de Vereeniging, hier en daar scherp tegenover elkaar hebben gestaan.

„Driestar” teekent zich de schrijver van een opstel over de verovering van Montenegro in Januari 1916. Het is als het ware een vervolg op hetgeen in vorige afleveringen is geschreven over de operatiën tegen Servie. Voor een verdedigend optreden liggen in dit opstel vele belangrijke leeringen, speciaal met het oog op de toelaatbare sterkte; al begunstigt het terrein de handelingen ook in hooge mate, toch mag de sterkte van den verdediger niet te klein worden genomen. Voor Indische collega's zeer wetenswaard.

B. zet de werking van den Postcheque en Girodienst uiteen.

Nog een „driestar”, die het heeft over de Vereeniging van officieren behorende tot den verplegingsdienst van het Zwitsersche Leger. Het op dit artikel geleverde commentaar van den Redacteur heeft onze volle instemming. Verplegingsdienst is een der zeer belangrijke zaken in den oorlog. Sprak Napoleon al niet van „maag en voeten” als de middelen om een slag te winnen?

v. d. B. heeft het over „Woonplaats of domicilie”, waarop W. een naschrift levert. Het gaat over de juridische interpretatie van wat door die beide woorden wordt uitgedrukt.

Een artikel over „Simuleeren” van A. Merkelbach en „Nogmaals: de Infanterie-order No. 22”, van W. A. van der Beek.

Volgen de overzichten uit Pers en Periodiek.

v. Cl.